

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS  
SOCIALINĖS KOMUNIKACIJOS INSTITUTAS  
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS KATEDRA

**Neringa Zujienė**

**PRADINUKŲ PROFESINIAI LŪKESČIAI  
KAIP MOKYMOŠI MOTYVAS**

Magistro diplominis darbas  
(Edukologija / socialinė pedagogika)

Magistro darbo vadovas  
prof. habil. dr. Juozas Vytautas Uzdila

Vilnius, 2006

## PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro baigiamasis darbas „Pradinukų profesiniai lūkesčiai kaip mokymosi motyvas“:

1. Atliktas savarankiškai, jame nėra pateikta kitų autorių medžiagos, nenurodant tikrojo šaltinio;
2. Nebuvo to paties autoriaus pristatytas ir gintas kitoje mokymo įstaigoje Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nepateikta nuorodų į kitus darbus, jeigu jų medžiaga nėra naudota darbe;
4. Pateikia visą naudotos literatūros sąrašą.

Neringa Zujienė

(magistro vardas, pavardė)

\_\_\_\_\_  
(parašas)

**Darbą „Pradinukų profesiniai lūkesčiai kaip mokymosi motyvas“**

**2006 m. birželio mėn. 1 d. įteikiau moksliniam vadovui.**

Neringa Zujienė  
(magistro vardas, pavardė) \_\_\_\_\_ (parašas)

prof. habil. dr. Juozas Vytautas Uzdila  
(mokslinis vadovas) \_\_\_\_\_ (parašas)

**Magistro darbo vadovo vertinimas:** .....  
.....  
.....  
(data) (v., pavardė) (parašas)

**Recenzento vertinimas:**  
.....  
.....  
(data) (v., pavardė) (parašas)

**Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:**  
.....

Komisijos pirmininkas: .....  
Komisijos nariai .....  
.....  
.....

## Turinys

<b>Ivadas</b> .....	5
<b>1. Profesinis lūkestis mokymosi motyvacijos kontekste</b> .....	10
1.1. <i>Profesinis lūkestis – nauja ikiprofesinio ugdymo sąvoka</i> .....	10
1.2. <i>Lūkestis kaip mokymosi motyvas</i> .....	29
1.3. <i>Profesinių lūkesčių socialinis turinys</i> .....	31
<b>2. Empirinio tyrimo metodika ir organizavimas</b> .....	35
2.1. <i>Tyrimo tikslas ir uždaviniai</i> .....	35
2.2. <i>Tyrimo metodai ir tyrimo instrumentai</i> .....	35
2.3. <i>Tiriamieji (imtys) ir tyrimo procedūra</i> .....	37
<b>3. Tyrimo rezultatų analizė ir susumavimas</b> .....	40
3.1. <i>Profesinių lūkesčių priklausomybė nuo gyvenamosios vietos ir lyties</i> .....	40
3.2. <i>Orientuotas į vaiko ir jo artimosios aplinkos atitikimą profesinis lūkestis</i> ...	46
3.3. <i>Profesinių lūkesčių inspiruota pradinio ugdymo pakopos mokinių veikla</i> ..	53
<b>Išvados</b> .....	58
<b>Rekomendacijos</b> .....	60
<b>Literatūra</b> .....	61
<b>Santrauka</b> .....	65
<b>Summary</b> .....	67
<b>Priedai</b> .....	68

## IVADAS

Šiandieninėje visuomenėje itin svarbų vaidmenį vaidina sudėtinga informacijos sistema, vis labiau didėja žinių, išsilavinimo svarba. Atsiranda poreikis mokytis visą gyvenimą – poreikis nuolatinio gebėjimų ir žinių atnaujinimo proceso (Rajeckas, 1997: 94). Mokymosi galimybės privalo būti prieinamos visiems visuomenės socialiniams sluoksniams ir visais žmogaus gyvenimo tarpsniais.

Lietuvoje siekiama įgyvendinti Europos Sąjungos koncepciją „kiekvienam suteikti galimybę mokytis visą gyvenimą“, kuri pilnai įgyvendinama Danijoje (Andriekienė; Anužienė: 2002: 14). Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje (2004: 1) teigiama, kad stambiausia mokymosi visą gyvenimą sudedamoji dalis, siekianti maksimizuoti didžiausio šalies turto – žmonių išteklių – vertę, yra pirminis profesinis rengimas bei tęstinis profesinis mokymas. Todėl pastaraisiais metais profesinis orientavimas sulaukia vis didesnio dėmesio: parengta Profesinio orientavimo strategija (2003), kurios pagrindinis tikslas – sukurti aplinką profesinio orientavimo sistemai atsirasti bei paslaugoms plėtoti Lietuvoje, atsižvelgiant į šalies ekonominės bei socialinės raidos perspektyvas ir individualius kiekvieno visuomenės nario poreikius, nepriklausomai nuo jų amžiaus bei gyvenimo etapo. Profesinis orientavimas čia traktuojamas kaip mokymosi visą gyvenimą įgyvendinimo priemonė, kurios vienas iš tikslų – teikti kokybiškas profesinio orientavimo paslaugas visiems gyventojams, kad būtų atsižvelgta į individualius ir visuomeninius poreikius, į amžių, lytį, tautybę, gyvenamąją vietą ir socialinę padėtį (Profesinio orientavimo strategija, 2003: 1-3).

Tęstiniame mokyme – kaip rengimosi karjerai procese – ypatingas vaidmuo tenka bendrojo lavinimo mokyklai. „Būtent šiame ugdymo etape sprendžiamas sudėtingas ugdytinio rengimo saviugdai, jo galimybių atskleidimo bei dinamiškos visuomenės vaizdo perteikimo uždavinys, įgyjami karjeros kompetenciją laiduojantys gebėjimai, t.y. kuriami socioedukaciniai rengimosi karjerai pagrindai“ (Stanišauskienė, 2004: 7).

Viena iš septynių Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje minimų tikslinių grupių yra vaikai ir jaunimas, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose. Šios grupės poreikiai profesinio orientavimo srityje apima prevencinę veiklą, kurios tikslas – pažinti individualius profesinius polinkius ir interesus. Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugos pripažįstamos kaip svarbiausias mokymosi visą gyvenimą strategijos elementas. Tai ir vienas Europos komisijos memorandumo dėl mokymosi visą gyvenimą prioritetų. A.Bėkšta, V.Dienys (2001: 17) yra aptarę memorandumo tezes ir suformulavę pagrindinius mokymosi visą gyvenimą strateginius tikslus. Vienas jų – paskatinti mokymosi motyvaciją ir išugdyti mokymosi įgūdžius ikimokyklinio ir pagrindinio ugdymo lygmenyse. Vadinasi, tobulindami visą Lietuvos informavimo ir konsultavimo sistemą, turime pradėti organizuoti profesinį orientavimą ir konsultavimą visose mokymo institucijose ir, suprantama, į jį įtraukti visus ugdytojus, įskaitant socialinius pedagogus.

Daugelyje pasaulio šalių profesinio konsultavimo paslaugos pradamos teikti jau ikimokyklinio amžiaus vaikams. Jos toliau teikiamos pradinio ugdymo pakopos mokiniams. Dėl šių mokinių rodomo aktyvumo tokių paslaugų reikšmė suaktualėja.

Teoriniu ir praktiniu požiūriu tema aktuali. Nacionaliniame lygmenyje deklaruojama būtinybė profesiskai orientuoti vaiką nuo mažens pagal jo poreikius, kad jis geriau būtų integruojamas į socialinę aplinką. Tačiau nėra aiškiai įvardijama, kurio amžiaus mokiniai jau galėtų dalyvauti profesinio orientavimo programose. Profesinio orientavimo, informavimo klausimais daugiausia analizuojamos vyresnių klasių mokinių mintys, poreikiai, problemos. Šio darbo rezultatai turėtų aiškiai įvardyti minėtos profesinio orientavimo tikslinės grupės (vaikai ir jaunimas, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose) žemesnę amžiaus ribą – pradinės ugdymo pakopos mokinius. Beje, socialiniai pedagogai bendrauja su šio amžiaus mokiniais ir susiduria su jų profesiniais lūkesčiais.

Įvairūs autoriai pateikia skirtingas profesinio orientavimo sąvokas: L. Jovaiša (1978: 105-116; 2001: 142-152, 297), S. Kregždė (1988), D. Beresnevičienė (1990: 39-43, 53-57), J. Vaitkevičius (1995: 166-170) rašo apie profesinius interesus, jų formavimą; A. Matulionis, A. Mikšys (1982: 156-163; 1992), dėstydami savo sociologinį požiūrį, vartoja sąvoką „socialinė - profesinė orientacija“. A. Sakalas, A. Šalčius (1997), R. Kučinskienė (2003), V. Stanišauskienė (2004) analizuoja karjerą žmogaus raidos aspektu. Pastaroji mokslininkė lygina rengimosi karjerai ir profesinio

rengimo procesus. R. Laužackas (1999, 2005) kaip profesinio orientavimo sinonimą vartoja profesinio rengimo sąvoką, V. Targamadžė (1999) – stimuliavimo, o Anglijoje, JAV minėtos sąvokos sujungiamos į vieną – profesinis vadovavimas („vocational guidance“), Vokietijoje, Čekijoje, Slovakijoje – profesinis patarimas (Berufsberatung; poradenstvo).

Visuomenės poreikiai skatina gvildinti šią temą platesniame negu tik didaktikos kontekste. Mat mokytojai, dirbantys pradinėse klasėse, pastebi ne tik ankstyvus pradinukų profesinius ketinimus, bet ir jų lūkesčių priklausomybę nuo šeimos socialinio statuso. Daugelis pradinio ugdymo pakopos mokinių tvirtai kalba apie savo tolimą perspektyvą. Jie nedvejodami atsako į esminį klausimą: „Kuo gi tu būsi užaugęs?“. Šiame amžiaus tarpsnyje profesinis smalsumas yra tolimas siekis: vaikui artimos aplinkos žmonių profesijų patrauklumas ar atvirkščiai – jų nepatrauklumas – skatina projektuoti save tolimoje perspektyvoje. Savęs projekcija itin ryški, kai vaikas patiria dar vieno socializacijos instituto – mokyklos – poveikį. Šis institutas ir įveda vaiką į supersudėtingą informacijos sistemą, padeda būsimai asmenybei įgyti vertybinius - orientacinius pagrindus, internalizuoti (įvidinti) artimų, su jo individualiu gyvenimu susijusių, taip pat labiau nutolusių, tačiau ne mažiau reikšmingų (su tautos, visuomenės, civilizacijos egzistencija susijusių) socialinių tikslų sistemą (Grigas, 1995: 159; Tidikis, 2003: 615).

Vadinasi, vėliau profesinis smalsumas plėtojasi nuo pažintinio intereso iki vertybių pajautos ir jų internalizavimo. Kalbėdama apie pradinio ugdymo pakopos mokinių profesinį smalsumą, darbo autorė siūlo vartoti profesinių lūkesčių sąvoką. Lūkesčių teorija teigia, jog lūkesčių funkcija yra motyvacija kažką atlikti ar pasiekti, individui tikint, kad pageidaujami rezultatai yra pasiekiami (tikėtini): į pasiekimo motyvaciją įeina viltis, arba lūkestis, kad tikslas veikiant bus pasiektas. Siekimas yra nuolat trunkantis procesas, o šios ugdymo pakopos mokiniams plėtojasi kaip saviaktualizacija (Vroom, 1964; Kučinskienė, 2003: 118; Gučas, 1990: 194). Socialinės pedagogikos kontekste lūkestis iškart įgyja dvejopą prasmę – ir mokymosi tikslo, ir gyvenimo socialinės tvarkymo perspektyvos.

Darbe pagrindžiamas sąvokos „profesiniai lūkesčiai“ vartojimo tikslingumas. Kai kalbama apie pradinio ugdymo pakopos mokinius, lūkesčio sąvoka pirmiausia aptariama mokymosi motyvacijos kontekste. Savo ruožtu mokymosi motyvacija reikalinga pagerinti savo socialinę padėtį ateityje (tolimajai perspektyvai). Empirinio tyrimo rezultatais siekiama įrodyti lūkesčio ir motyvacijos koreliacinę priklausomybę,

taip pat dabarties socialinio statuso ir jo pagerinimo ateityje priklausomybę. Turėti profesinį lūkestį (viltį) – tai jau dabar pradėti siekti to, kas ateityje bus visiškai (ar ne visiškai) realizuota.

**Tyrimo objektas.**

Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesiniai lūkesčiai.

**Tyrimo problema.**

Profesinis lūkestis kaip geresnio mokymo(-si) motyvas ir socialinio gyvenimo sėkmingesnio (tikslingesnio) sutvarkymo perspektyva.

**Tyrimo tikslas.**

Išnagrinėti pradinukų profesinius lūkesčius, jų poveikį mokymosi motyvacijai bei viltingam gyvenimo tikslo realizavimui.

**Tyrimo uždaviniai.**

1. Teoriškai pagrįsti tiriamos problemos atsiradimo sąlygas ir prasmingo „profesinio lūkesčio“ vartojimo galimybes.
2. Išanalizuoti pradinukų profesinio lūkesčio semantiką (ką jų sąmonė suseka ir fiksuoja).
3. Išanalizuoti pradinio ugdymo pakopos mokinių profesinius lūkesčius tęstinio ugdymo ir gyvenimo perspektyvos kontekste.
4. Pagrįsti lūkesčio sąvokos vartojimo tikslingumą mokymosi motyvacijos kontekste.
5. Parengti tyrimo metodiką ir atlikti empirinį pedagoginį tyrimą.
6. Išsiaiškinti, kas nulemia pradinio ugdymo pakopos mokinių priklausomai nuo jų gyvenamosios vietos, lyties, profesinius lūkesčius.

Diplominis darbas grindžiamas tokiomis **teorinėmis prielaidomis**:

1. Švietimo sistemos patvirtintais dokumentais: Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija (2004), Profesinio orientavimo strategija (2003).
2. Klasikinėmis ir laisvojo ugdymo paradigmomis, jų kaita, vis labiau ir dažniau akcentuojamu gyvenimo strategijos kūrimo būtinumu ir su juo susijusiomis kompetencijomis.
3. Šiuolaikine humanizmo samprata (konceptijos pradininkai A. Maslou, K.Rodžersas), kurioje žmogus geba tobulėti, o jo antropocentrizmas sukuriamas tik per veiksmą, kūrybą, pažinimą, per galėjimą įsiskverbti į gamtos ir visuomenės procesus ir gebėjimus juos transformuoti naujais būdais. Žmogus, kaip socialinė būtybė, pripažįstamas atvira sistema. Todėl jo santykis su aplinka – išlikimo ir laimės sąlyga. Žmogaus egzistencijos perspektyva – jo darna su gamta,

pusiausvyros gamtoje išsaugojimas (Bitinas, 1996; Morkūnienė, 1995; Stanišauskienė, 2004).

4. Žmogaus psichosocialinės raidos teorijų ir rengimosi karjerai vienybe (Stanišauskienė, 2004).
5. Konstruktyviojo mokymo(-si) koncepcija, pripažįstančia mokymąsi kaip aktyvia patirtimi grindžiamą žinojimą, įgalinantį dalyvauti nuolatiniam kūrybos procese ir taip jam suteikti prasmingo socialumo atspalvį. Nuo mokymosi subjekto aktyvių pastangų priklauso jo paties pozityviosios socializacijos vyksmas (Kvieskienė, 2005).

#### **Tyrimo metodai:**

1. Teoriniai: filosofinės, sociologinės, pedagoginės, psichologinės literatūros ir teisinių dokumentų, skirtų švietimui, analizė.
2. Empiriniai: pradinio ugdymo pakopos mokinių pedagoginis stebėjimas, anketinė apklausa.
3. Statistiniai: taikant matematinę statistiką, atliekama tyrimo duomenų analizė.

Empirinis tyrimas atliekamas remiantis B. Bitino (1998, 2002), C.M.Charles (1999), K. Kardelio (2002), K. Pukėno (2005), R. Tidikio (2003) tyrimų metodologinėmis nuostatomis.

#### **Tyrimo imtis.**

217 pradinio ugdymo pakopos mokinių.

Tyrimas vykdytas nuosekliai ir atsižvelgiant į **etapus**:

I etapas. Mokslinės literatūros analizė (problemos iširtumo laipsnis ir teorijoje fiksuotų idėjų intelektinė transformacija).

II etapas. Atliekama pradinio ugdymo pakopos mokinių anketinė apklausa. Respondentų gauti atsakymai statistiškai apdorojami ir analizuojami.

III etapas. Remiantis moksline literatūra ir atlikto empirinio tyrimo duomenų analize, suformuluojamos problemos, kurios argumentuotai pagrindžiamos išvadamis, pateikiamos rekomendacijos mokytojams ir socialiniams pedagogams.

#### **Magistro diplominio darbo struktūra ir apimtis.**

Darbą sudaro įvadas, 3 dalys, išvados, praktinės rekomendacijos, santraukos lietuvių ir anglų kalba, priedai. Darbo apimtis - 70 puslapių (10 lentelių, 15 paveikslų), literatūros sąrašė 59 šaltiniai.

# 1. PROFESINIS LŪKESTIS MOKYMOŠI MOTYVACIJOS KONTEKSTE

## 1.1. Profesinis lūkestis – nauja ikiprofesinio ugdymo sąvoka

Ugdymas, ugdymo procesas yra sudėtingi reiškiniai, kuriuos žmonija stengiasi pažinti ir panaudoti dėl visuomenės ir kiekvieno individo pozityvios progresijos. S.Šalkauskis, integruodamas ugdymo sąvoką tarpukario Lietuvos laikotarpiu į pedagogikos mokslų terminų sistemą, teigia, jog „ugdyti – reiškia daryti, kad kas augtų, ūgėtų, eitų aukštyn“ (Šalkauskis, 1992: 12). Ugdymą galime suprasti ir kaip kreipimąsi „žmogaus prigimtinio ateities tapsmo tam tikra idealinio tobulinimo kryptimi“ (Laužikas, 1993: 210). S. Daukilas (2001) rašo, kad ugdymo sampratoje išoriniams veiksniams daug reikšmės skiria V. Rajeckas, J. Vaitkevičius, L. Jovaiša ugdyme akcentuoja žmonijos vertybių ir sąveikos tarp ugdytojo ir ugdytinių aspektą; A. Gučas šiai sąveikai apibūdinti vartoja bendradarbiavimo terminą, o J.Vabalas - Gudaitis – sąveiką, kurios vienas dalyvis turi tikslą keisti ar tobulinti kitą. S. Daukilas tai vadina pedagogine sąveika (Daukilas, 2001: 13-14). R. Kučinskienė pabrėžia „asmenybės vidinio pasaulio kryptingą puoselėjimą ir sklaidą, visuminį jos vidinių (potencinių) galių sklaidimą“ (Kučinskienė, 2003: 19). Šių dienų požiūriu privalu akcentuoti, kad „žmogaus ugdymas, virstantis palaipsniui saviugda ir besitęsiantis visą gyvenimą, yra esminė jo paties tapsmo, jo kelio į brandą dalis. Tai pilnutinis žmogaus – homo humanus – fizinių ir dvasinių galių, kurių raiška yra kultūra, prasiskleidimas ir veiklumas“ (Lukšienė, 2000: 332).

Iš bendrosios ugdymo sąvokos S. Daukilas (2001: 21) išveda detalią profesinio ugdymo sampratą. Profesinis ugdymas – tai pedagoginių prielaidų sukūrimas asmenims ar jų grupėms, kurie rengiasi profesinei veiklai, kada užtikrinama sąveika su profesijos pedagogais, profesinio ugdymo institucijos bendruomene, gyvenimo ir veiklos pasaulio vertybėmis, formuojamos naujos kognityvinės,

emocinės, psichomotorinės jų asmenybių savybės profesinio lavinimo, prusinimo, švietimo, globojimo ir auklėjimo proceso metu (Daukila, 2001: 21).

Toliau išsiaiškinsime, ar skiriasi sąvokos „profesinis ugdymas“ ir „profesinis rengimas“. „Baltojoje knygoje“ (1999: 8) pastarasis terminas apima pagrindinį profesinį mokymą profesinėse mokyklose, studijas aukštesniosiose mokyklose ir kolegijose bei darbo rinkos profesinį mokymą. Jis šiame dokumente pagal keliamus tikslus skiriamas į tris nuoseklius, tarpusavyje suderintus ir savarankiškus etapus:

1. Ikiprofesinis ugdymas.
2. Pirminis profesinis mokymas.
3. Profesinės kvalifikacijos tobulinimas

(Baltoji knyga, 1999: 8).

Taigi profesinis rengimas suprantamas „kaip organiškai į vieningą sistemą susietų profesinio ugdymo sistemos institucijų visuma, kurios funkcionavimą sąlygoja jos valdymo ir plėtros principai“. Kaip funkcionuoja ši sistema, priklauso nuo pagrindinių ugdomųjų veiksnių – dalyvių sąveikos, jų vertybinės orientacijos, ugdytojų ir ugdytinių asmenybių, gyvenimo kultūros ir veiklos pasaulio vertybinių orientacijų (Daukila, 2001: 55). Vadinasi, kalbėdami apie profesinio rengimo kaitą, ieškome profesinio ugdymo raidos perspektyvų. Ugdymas suteikia pagrindą rengimui, o rengimas savo ruožtu atliepia ugdymo proceso efektyvumą. Mat profesinis lūkestis tampa svarbiu mokymo(-si) stimulu.

Profesinio rengimo kaitą Lietuvoje veikia bendrosios pasaulio ekonominę, socialinę, kultūrinę ir kt. plėtrą lemiančios prielaidos, pasireiškiančios informacinės visuomenės kūrimusi, sparčia mokslo, technologijų pažanga, ekonomikos internacionalizacija. Šiandieninė asmens profesinės veiklos raida grindžiama ne siaura profesine specializacija, bet bendrųjų gebėjimų, komunikavimo, planavimo, valdymo, sisteminės veiklos analizės, sprendimų priėmimo įgūdžiais. Šių įgūdžių poreikis reikalauja profesinio ugdymo kaitos, o ji inspiruoja naują požiūrį į profesinį rengimą. Profesinis rengimas šių dienų sąlygomis privalo būti traktuojamas kaip „integrali visuminės asmenybės ugdymo dalis“ (Baltoji knyga, 1999: 18-19), kaip „visą žmogaus gyvenimą trunkantis procesas, kurio metu asmenybė įgyja ugdomasias vertybes“ (Laužackas, 1999: 170). Tokia profesinio rengimo sąvokos prasmė atitinka karjeros, kaip nuolatinio asmenybės tobulėjimo ir saviraiškos būdo, turinčio optimistinę kokybinę kaitos perspektyvą, kryptį ir paskirtį (Kučinskienė, 2003: 16; Stanišauskienė, 2004: 108). Tačiau rengimo(-si) karjerai ir profesinio rengimo(-si)

sąvokų negalime tapatinti: tai iš esmės skirtingi procesai, kurių sampratos kyla iš skirtingų paradigų.

Žmogaus per visą gyvenimą besitęsiančio ugdymo(-si) procese – rengimosi karjerai procese – išryškėja etapai. Detalizuodami karjeros etapiškumą, mokslininkai teigia, kad žmogaus karjerą sudaro penki etapai: augimo, tyrinėjimo, įsteigimo, išlaikymo ir silpimo (žr. 1 lentelę).

*1 lentelė*

#### Karjeros vystymo(-si) etapai

(Super, 1957, pagal Stanišauskiene, 2004:80; Zunker, 1998:32, pagal Kučinskiene, 2003:99)

<b>Etapas</b>	<b>Tipiškas amžius</b>	<b>Etapo charakteristika</b>
Augimo	0-14 metų	Vaikas fiziškai ir psichiškai vystosi. Formuojasi jo savivaizdis (polinkiai, nuostatos, interesai, poreikiai), kuris ateityje lems profesijos pasirinkimą.
Tyrinėjimo	15-24 metai	Tyrinėjant save ir darbo pasaulį, siekiama išryškinti savąjį „aš“ bei identifikuoti jį atitinkančius vaidmenis. Etapo pabaigoje individas susiaurina galimų pasirinkimo alternatyvų skaičių iki realistiškesnio tikslo, atitinkančio tikslesnį savęs ir pasaulio vaizdą.
Įsteigimas (integravimasis)	25-44 metai	Asmuo, realiose darbo situacijose išbandęs, kas yra tinkama ir kas ne, atranda karjeros sritį, kurioje veikiant pasitenkinimo tikimybė laikoma didžiausia, ir stengiasi įsitvirtinti joje.
Išlaikymas (įsitvirtinimas)	45-64 metai	Asmuo siekia maksimizuoti savo darbo poziciją ir pasitenkinimą teikiančius jos aspektus bei mažinti netenkinančius aspektus (darbo vietų kaita bei jaunų žmonių kompetencija). Tenkinami bent minimalūs darbo reikalavimai.
Silpimas	Nuo 65 metų	Būdingas sumažėjęs produktyvumas, pasireiškiantis sugebėjimų ir įtakos darbe mažėjimu. Etapo pabaigoje – išėjimas į pensiją.

Lygindami šiuos karjeros vystymo(-si) etapus su anksčiau minėtais profesinio rengimo etapais, galime išskirti esminius skirtumus:

- Rengimosi karjerai procese akcentuojamas rengimasis profesinei, visuomeninei, mokymosi veiklai, kuri sąlygoja asmenybės visapusišką sklaidą; profesinio

rengimo procesas koncentruojamas ties profesija;

- Rengimosi karjerai procesas yra labiau individualus; profesinio rengimo procesas – formalizuotas ir institucionalizuotas;
- Rengimosi karjerai proceso rezultatas subjektyvus: jį žymi asmens pasitenkinimas savąja karjera, jis susijęs su jo savirealizacija bei gyvenimo kokybe; profesinio rengimo proceso rezultatas – objektyvus: įgyta kvalifikacija bei ją patvirtinantis dokumentas (Stanišauskienė, 2004: 110, 112–113).

Negalime nepaminėti rengimosi karjerai ir profesinio rengimo dviejų sąlyčio taškų bendrojo lavinimo mokykloje:

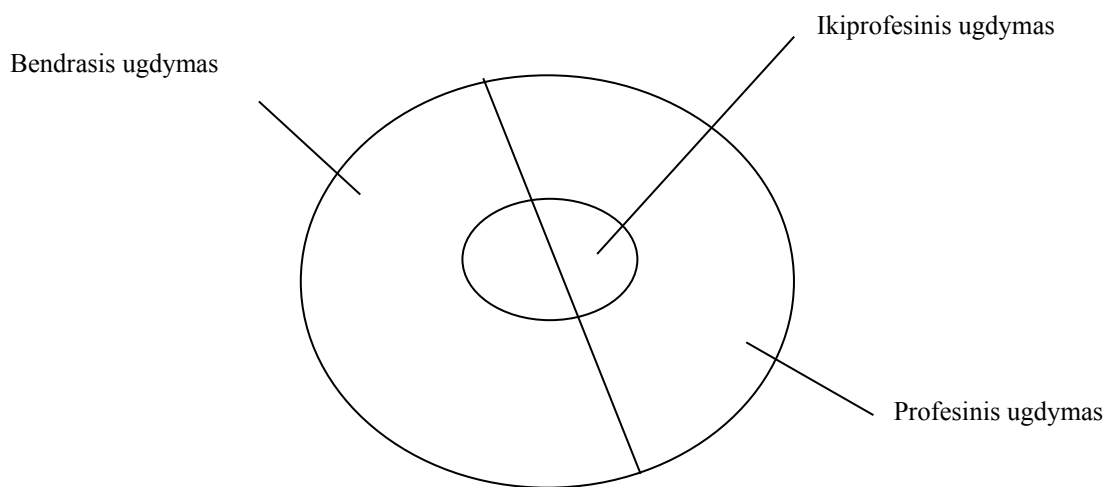
**1. Profesinis apsisprendimas.** Profesijos rinkimosi kaip pirmojo profesinio rengimo etapo (ikiprofesinio ugdymo) uždavinys labiausiai sutelktas ties profesinio apsisprendimo problema. Bendrojo lavinimo mokykloje ugdoma integrali karjeros kompetencija, integruojanti ir profesinį apsisprendimą.

**2. Bendrųjų gebėjimų ugdymas.** Profesinis rengimas šiame sąlyčio taške užima sudedamosios rengimosi karjerai dalies pozicijas. Jo teikiami bendrieji gebėjimai („bendrosios (esminės) kvalifikacijos“) (problemų sprendimo, bendravimo, darbo komandoje ir kt.) esminiai, bet ne visi įgyjami rengimosi karjerai procese.

Mūsų nagrinėjamai darbo temai svarbus pirmasis profesinio rengimo – ikiprofesinio ugdymo (profesinio apsisprendimo) – etapas, vykstantis bendrojo lavinimo mokykloje. Ikiprofesinis ugdymas yra artimas profesiniam orientavimui, kuris realizuojamas profesinio informavimo ir konsultavimo būdu. Orientavimas požiūriu į profesijos rinkimosi procesą artimas rengimuisi karjerai bendrojo lavinimo mokykloje (Laužackas, 2005: 86; Stanišauskienė, 2004: 111). R. Kučinskienė (2003: 23) siūlo profesinio orientavimo, kaip ir vadovavimo karjerai ar karjeros orientavimo, sąvokos nevertoti. Sąvoka „profesinis orientavimas“ turi siekių orientuoti kitą žmogų į tam tikrą profesiją, vadovauti jo karjerai atspalvį. Tokie siekiai, būdingi sovietiniam laikotarpiui, prieštarauja šiuolaikinėje ugdymo filosofijoje išvirtinusiui požiūriui į pagarbą asmenybės formavimosi ir saviraiškos autonomiškumui. Tikslinga minėtus terminus keisti karjeros ugdymo sąvoka (tai ikiprofesinis karjeros ugdymas, pasireiškiantis ekspektacijomis, ką parodo lūkesčio ir vilties sąvokos).

Kaip jau minėjome, pirmasis profesinio ugdymo etapas vyksta bendrojo lavinimo mokykloje. R. Laužackas (1999: 90; 2005: 90) pabrėžia šio etapo (ikiprofesinio ugdymo) integralumą bendrojo ugdymo procese. Jis teigia, kad

„ikiprofesinis ugdymas yra bendrojo lavinimo procese integruotų pedagoginių ir psichologinių priemonių visuma. Taigi ikiprofesinis ugdymas yra bendrojo asmenybės ugdymo proceso dalis, kuriame dalyvauja mokyklos ir mokytojai bei kitos ugdymą palaikančios institucijos. Svarbiausi jo principai yra mokinių aktyvumas (jie privalo motyvuotai ir aktyviai rinktis savo profesiją), mokymo priemonių vieningumas (visos ugdomosios priemonės turi atitikti bendrą strategiją ir sudaryti vieningą ir suderintą visumą), nepertraukiamumas (jis privalo vykti nuolat per visus profesijos rinkimosi periodus)“. Ikiprofesinį ugdymą bendrojo ir profesinio ugdymo sąveikoje galime vaizduoti schema (žr. 1 pav.).



1 pav. Ikiprofesinis ugdymas bendrojo ir profesinio ugdymo sąveikoje (Laužackas, 2005: 90)

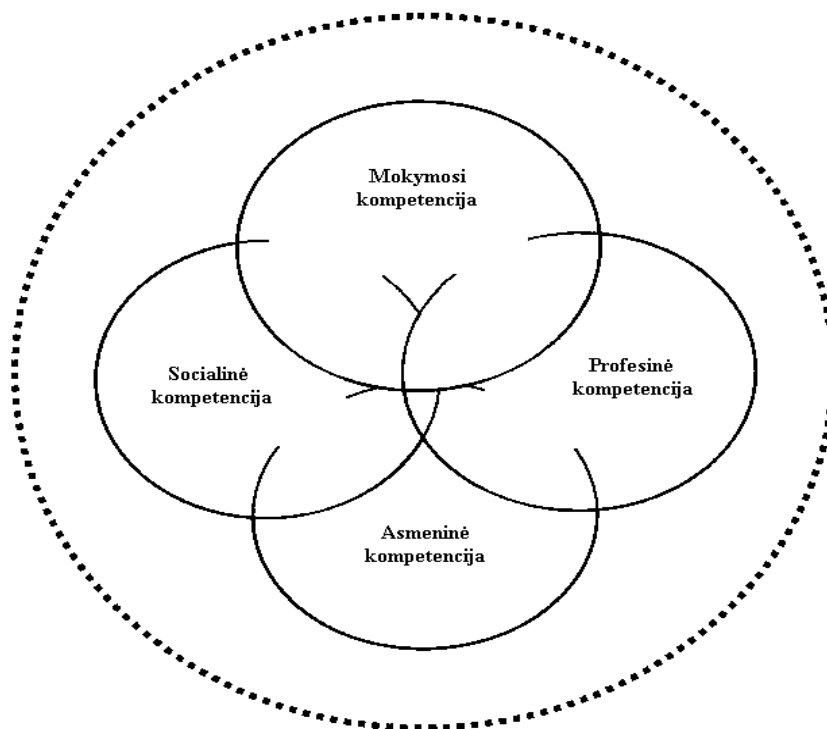
Aptarėme rengimosi karjerai ir ikiprofesinio ugdymo, ikiprofesinio ir bendrojo ugdymo sąlyčio taškus. Toliau išanalizuosime rengimosi karjerai ryšius su bendrojo ugdymu. Kaip minėjome skyriaus pradžioje, ugdyti - tai daryti, kad kas nors augtų, ūgėtų, eitų aukštyn (Šalkauskis, 1992:12). Jovaiša (1993:245) ugdymą apibrėžia kaip asmenybę kuriantį žmonių bendravimą, sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Jo išskirtos ugdymo funkcijos – auginimas, švietimas, mokymas, lavinimas, auklėjimas, formavimas – bendriausios edukologijos kategorijos.

Lyginant sąvokas „ugdymas“ ir „rengimas“, pastebimas pastarosios didesnis išorinis kryptingumas bei formalumas, pabrėžiama tikslinė proceso pusė. Vadinasi, ugdymas yra platesnė sąvoka, apimanti ir rengimąsi karjerai. Tai mums ypač svarbu kalbant apie bendrojo ugdymo procesą.

Rengimosi karjerai procese ugdoma integrali karjeros kompetencija<sup>1</sup>, kurią

<sup>1</sup> Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (2000: 322) kompetencija suprantama kaip klausimų ar reiškinių

sudaro keturių kompetencijų – asmeninės, socialinės, mokymosi, profesinės – sistema. Asmeninė kompetencija apima žmogaus savęs pažinimo ir savęs pristatymo gebėjimus. Socialinės kompetencijos sričiai priskiriami žmogaus gebėjimai būti harmonijoje su kitais žmonėmis ir socialine aplinka. Mokymosi kompetencijai – saviugdosa gebėjimai. Profesinę kompetenciją sudaro dvejopi gebėjimai: specifiniai profesiniai ir bendrieji veiklos planavimo, organizavimo gebėjimai. Integralios karjeros kompetencijos elementai grafiškai pavaizduoti 2 paveiksle.



2 pav. Integralios karjeros kompetencijos dalys (Stanišauskienė, 2004: 91)

Taigi kiekvieną integralios karjeros kompetencijos dalį sąlygoja tam tikri gebėjimai. Skirtinguose ugdymo lygmenyse įgyjami gebėjimai netolygiai pasiskirsto kompetencijų srityse: „ikimokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo institucijose – asmeninė ir socialinė kompetencija, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo institucijose – mokymosi kompetencija, profesinio rengimo ir suaugusiųjų institucijose – profesinė kompetencija“ (žr. 2 lentelė) (Stanišauskienė, 2004: 103,123).  
sritis, kurią kas gerai išmano. Kompetencija gali būti suprantama kaip gebėjimas pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą, kaip įgaliojimų turėjimas ką nors daryti arba kaip labai kvalifikuotas žinojimas. Karjeros kompetencija – gausybė šiuolaikiniame darbo pasaulyje žmogui būtinų gebėjimų, kuriuos jis gali sėkmingai taikyti praktinėje veikloje (Stanišauskienė, 2004: 88).

**Karjeros kompetencijų ugdymas švietimo sistemos posistemėse**

(pagal Stanišauskiene, 2004: 106)

	asmeninė	socialinė	mokymosi	profesinė
Ikimokyklinis ugdymas				
Pradinė mokykla				
Pagrindinė mokykla				
Vidurinė mokykla				
Profesinis rengimas				
Suaugusiųjų švietimas				

Kaip matome 2 lentelėje, pradinėje, pagrindinėje ir vidurinėje mokykloje ugdomi tam amžiaus tarpsniui aktualūs profesinę kompetenciją sąlygojantys gebėjimai (langeliai pažymėti šviesesne spalva). Integralios karjeros kompetencijos pagrindu įgyjamus gebėjimus mums svarbu aptarti bendrojo lavinimo mokyklos pradinio ugdymo pakopoje.

Anksčiau buvo minėta, kad ikiprofesinis ugdymas, sutelktas ties profesinio apsisprendimo problema, yra struktūrinė rengimosi karjerai dalis. Rengimosi karjerai negalime atsieti nuo platesnės ugdymo sąvokos. Vadinasi, profesinio apsisprendimo raida yra svarbus bendro asmenybės vystymosi aspektas. Dėl visų minėtų priežasčių profesinis orientavimas turi būti pradedamas ne nuo aukštesniųjų klasių, kaip yra dabar. Žemesniųjų klasių mokinių – pradinio ugdymo pakopos mokinių – kompetencijų ugdymas<sup>2</sup> užtikrina profesinio orientavimo šioje pakopoje galimybes. Visa tai deklaruojama ir Lietuvos švietimo plėtotos strategijos nuostatose (2002): „gebėjimas mokytis pradedamas lavinti nuo mažumės. <...>. Nuostata mokytis visą gyvenimą ir gebėjimas savarankiškai mokymąsi organizuoti imami ugdyti visose švietimo grandyse. Tam talkina ir sukurta mokymosi konsultavimo bei orientavimo sistema“. Ši moderni, per dešimtmetį sukuriama sistema bus sujungiamą su profesinio informavimo ir konsultavimo sistema (Lietuvos švietimo plėtotos strategijos nuostatos, 2002: 139, 140).

<sup>2</sup> Modernia ugdymo turinio programa, orientuota ne į dalykinį mokymą, o į vaikui svarbių kompetencijų ugdymą, jau grindžiamas priešmokyklinis ugdymas. Siekiant užtikrinti programų tęstinumą ir laipsnišką vaiko perėjimą iš vienos programos į kitą, parengtas į kompetencijų ugdymą orientuotas Pradinio ugdymo programos projektas, numatyta parengti į kompetencijas orientuota Bendroji programa pagrindinei mokyklai (Bendroji priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programa, 2002; Pradinio ugdymo programa (projektas), 2005).

Aptarėme, kad profesinio rengimo (ikiprofesinio ugdymo) uždaviniai, kurie kartu yra ir integralios karjeros kompetencijos uždaviniai, pradėdami spręsti jau pradinio ugdymo pakopoje. Toliau aiškinsimės, kaip jie susiję su socialine aplinka.

Kiekvienam amžiaus tarpsniui formuluojami saviti raidos uždaviniai, kurie kyla iš specifinės socialinės aplinkos reikalavimų. Sėkmingai išsprendęs raidos uždavinius, individas išsiugdo naujas socialines kompetencijas, įgyja socialinį patyrimą (Jakavičius, 1998: 40). Visa tai suteikia jam daugiau galimybių sėkmingai įveikti kiekvieną sekantį raidos etapą ir išspręsti vėlesnių stadijų uždavinius. Susiformavę socialiniai įgūdžiai sustiprina pasitikėjimo savimi ir savo sugebėjimais jausmą, padeda įgyti naują patirtį ir bendravimo galimybes, sudaro sąlygas konstruktyviai prisitaikyti prie naujų, dažnai dar sudėtingesnių reikalavimų. R.Havighurstas (pagal Maknienę, 2001: 216-217) teigia, jog egzistuoja sensitivity periodai (laikotarpiai, kai asmuo yra labiausiai pribrendęs ir pasirengęs priimti naują informaciją) šių uždavinių mokymuisi. Jei asmenybės raidos uždavinys nėra išspręstas sensitivityviu periodu, vėliau tai padaryti yra daug sudėtingiau. Todėl dauguma žmonių mokosi spręsti juos nuosekliai, tam tikru laiku ir tam tikra tvarka, kuri priimta jų visuomenėje.

Ikiprofesinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje, kaip buvo aptarta anksčiau, sutelktas ties bendrųjų gebėjimų ugdymu, sprendžia profesinio apsisprendimo raidos problemas. Profesinio apsisprendimo raidos uždavinius galima grupuoti į tris pagrindines profesinės raidos sritis:

1. Savęs pažinimą.
2. Profesinio lavinimosi galimybių tyrimą.
3. Profesinės karjeros planavimą (Maknienė, 2001: 217).

Šios trys sritys ir pagrindiniai bendros asmenybės uždaviniai išskiriami pagal amžiaus tarpsnius. Bendros raidos uždavinių turinį sudaro tam tikri motoriniai, emociniai ir intelektiniai įgūdžiai bei socialinių kompetencijų sistema, padedanti geriau įsitvirtinti aplinkoje. Išmokus valdyti tokių kompetencijų sistemą, atsiranda sėkmės galimybė, patiriamas pasitenkinimas, kai sulaukiama socializacijos institutų pritarimo, skatinimo. Tai užtikrina sėkmingą asmenybės adaptaciją ir socializaciją visuomenėje. Asmuo, kuris nesimoko ir ignoruoja visuomenės laukimus, yra jos atstumiamas, jaučiasi nesaugus ir nelaimingas (Lefrancois, 1987; Newman, 1987, pagal Maknienę, 2001: 216; Grigas, 1995).

Asmenybės bendros ir profesinio apsisprendimo raidos uždaviniai

vidurinėsios vaikystės amžiuje pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė

**Asmenybės bendros ir profesinio apsisprendimo raidos uždaviniai vidurinėsios vaikystės amžiuje (pagal Maknienę, 200: 219)**

Amžiaus tarpsnis	Bendri raidos uždaviniai	Profesinio apsisprendimo raidos uždaviniai		
		Savęs pažinimas	Profesinio lavinimosi galimybių tyrimas	Profesinės karjeros planavimas
Vidurinioji vaikystė (6-12 m.)	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Išmokti fizinių įgūdžių, būtinų paprastiems žaidimams.</li> <li>2. Susidaryti palankią nuostatą apie save kaip augančią būtybę.</li> <li>3. Išmokti sutarti ir sąveikauti su bendraamžiais.</li> <li>4. Išmokti tinkamo vyro ar moters socialinio vaidmens.</li> <li>5. Išsiugdyti bazinius skaitymo, rašymo ir skaičiavimo įgūdžius.</li> <li>6. Išsiugdyti bendrą supratimą apie dalykus, būtinus kasdieniame gyvenime.</li> <li>7. Išsiugdyti moralės ir sąžinės pagrindus.</li> <li>8. Tapti nepriklausomam ir savarankiškam.</li> <li>9. Išsiugdyti požiūrį į socialines grupes ir institucijas.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Žinoti savi-vaizdžio svarbą ir būtinumą.</li> <li>2. Įgyti sąveikos su kitais žmonėmis įgūdžių.</li> <li>3. Suvokti asmenybės augimo, vystymosi ir pokyčių svarbą.</li> <li>4. Suformuoti stabilų, aiškų ir pozityvų savi-vaizdį.</li> <li>5. Suprasti, jog profesija, darbas yra svarbus gyvenimo vaidmuo ir gali būti patitenkimo šaltinis.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Suprasti gerų mokymosi rezultatų, pažangumo reikšmę.</li> <li>2. Suprasti sąryšį tarp darbo ir mokymosi.</li> <li>3. Įgyti profesinės informacijos supratimo ir panaudojimo įgūdžių.</li> <li>4. Suprasti asmeninės atsakomybės ir gerų darbinių įpročių svarbą.</li> <li>5. Suprasti, kaip darbas siejasi su visuomenės funkcijomis ir poreikiais.</li> <li>6. Pradėti suprasti, jog egzistuoja skirtingi sugebėjimai ir interesai, kurie gali sietis su įvairiomis profesijomis bei skirtingais darbo tikslais.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Pradėti suprasti, kaip priimami sprendimai.</li> <li>2. Suprasti visų socialinių vaidmenų sąryšį.</li> <li>3. Suprasti profesijų įvairovę bei vyro ir moters vaidmenų pokyčius.</li> <li>4. Įsisąmoninti karjeros planavimo proceso būtinumą.</li> <li>5. Išsiugdyti gyvenimo planavimo įgūdžius ir savi-kontrolės jausmą.</li> <li>6. Suformuoti laiko perspektyvos jausmą, t.y. suvokti, jog dabarties įvykiai, poelgiai ir sprendimai turi įtakos ateities įvykiams.</li> </ol>

Asmenybės raidai labai svarbus žmogaus socialinis veidas. „Tai žmogaus socialinės sąmonės ir elgsenos išraiškos, kurių pagrindas – socialinis patyrimas“ (Jakavičius, 1998: 40). Tinkamu asmenybės raidos momentu sėkmingai išsprendus tam tikrus profesinės raidos uždavinius, turėtų žmogaus sąmonėje ir savimonėje

(savęs įvertinimas tikrovėje) susiformuoti nauji dariniai, vadinami profesinio apsisprendimo subrendimu.

Taigi profesinio apsisprendimo subrendimas reiškia, jog „asmenybė iš profesinio ugdymo ir socializacijos objekto tapo savarankišku profesinio apsisprendimo subjektu, t.y. aktyviu, savo vidinių jėgų skatinamu veikėju, daugiau ar mažiau adekvačiai vertinančiu savo galimybes ir profesijų poreikį visuomenei, sugebančiu sąmoningai ir atsakingai pasirinkti profesiją. Kuo labiau asmenybės profesinis elgesys atitinka socialinės aplinkos laukimus ir reikalavimus, tuo jis brandesnis“ (Maknienė, 2001: 218).

A. Sakalas, A. Šalčius (1997: 35) rašo apie karjeros raidos ir žmogaus gyvenimo ciklo ryšį, nurodydami, kad šio ryšio ištakas galime rasti C. Jung'o ir Erikson'o darbuose. Erikson'o raidos teoriją pristato ir nagrinėja daugelis autorių (Žukauskienė, 1996; Gage, Berliner, 1994; Butkienė, Kepalaitė, 1996 ir kt).

Erikson išskyrė aštuonis žmogaus raidos etapus, pabrėždamas, kad kiekvienam jų yra būdinga tam tikra krizė, kurią asmeniui pačiam būtina įveikti. Krizės metu žmogus, įveikęs prieštaravimą, išvengia psichosocialinių nesklandumų ir taip pereina į naują raidos etapą. Visos krizės susijusios viena su kita, o kiekviena egzistuoja iki jos įveikimo momento. Sėkmingai įveikta kiekvieno etapo krizė stiprina bręstančią asmenybę, padidina jos galią (Erikson, 1963, pagal Gage, Berliner, 1994: 116).

V. Stanišauskienė (2004) Erikson'o išskirtas žmogaus raidos stadijas analizuoja karjeros vystymo(-si) požiūriu. Bendrojo lavinimo mokyklos pradinio ugdymo pakopos mokiniams būdinga krizė tarp meistriškumo ir menkavertiškumo. Mokslininkė karjeros vystymosi požiūriu šio amžiaus vaiką charakterizuoja taip: vaikas turi sugebėti daugelį dalykų atlikti gerai ar net puikiai, bet „jeigu jis nesijaučia galintis daug ką atlikti, susiformuoja menkavertiškumo jausmas, įsivaizdavimas save esant nevykėlį. Teigiama prasme įveikus šios stadijos krizę, atsiranda sugebėjimo jausmas“, kuris labai svarbus žmogaus karjeros procese. Toks jausmas susijęs su pasitikėjimu savo jėgomis imantis naujos veiklos bei nuolat mokantis naujų dalykų (Stanišauskienė, 2004: 75-78).

Žmogaus raidos etapai ir juose išryškėjančios krizės pristatomos 4 lentelėje.

### Žmogaus psichosocialinės raidos etapai

(Erikson, 1980, pagal Stanišauskienę, 2004: 165 ir Jakavičių, 1998: 51)

Žmogaus gyvenimo tarpsnis	Krizė
Kūdikystė	Pasitikėjimas ar nepasitikėjimas
Ankstyvoji vaikystė	Savarankiškumas ar gėda ir abejonės
Vidurinioji vaikystė	Iniciatyvumas ar kaltės jausmas
Pradinės mokyklos amžius	Meistriškumas (sugebėjimas atlikti) ar menkavertiškumas
Paauglystė	Tapatumas ar vaidmenų sumišimas
Ankstyvoji branda	Intymumas ar izoliacija
Brandą	Atsinaujinimas ar sąstingis
Senatvė	Pilnatvė ar neviltis

Igimtą žmogaus poreikį augti, vystytis, tobulėti pabrėžia humanistinė psichologija. Anot jos atstovo Rogerso (1961, pagal Stanišauskienę, 2004: 60), kiekvienos gyvos būtybės polinkis yra įgyvendinti savo galimybes, augti ir vystytis, tapti tuo, kuo ji gali būti. Kiekvienas žmogus siekia savęs įgyvendinimo ir šis įgyvendinimo polinkis glūdi jame pačiame. Todėl jis vis labiau darosi autonomiškas, laisvas, retai vadovaujasi išoriniais autoritetais. Ši klasikinė humanistinė žmogaus prigimties teorija neatspindi XXI amžiaus visuomenės išlikimo ir progreso sąlygų. Šio laikotarpio visuomenei gyvybiškai reikšmingi ir būtini tiek pasauliniai žmonių ryšiai, tiek ir kiekvieno žmogaus vidinė atsakomybė.

Humanizmo idėja – žmogaus gebėjimas tobulėti – jau XVIII a. pakinta nuo grynai etinio į socialinį lygį: ne tik žmogaus prigimtis, bet ir visuomenė suvokiama, kaip galinti augti, vystytis, tobulėti. „Žmogus, kaip socialinė būtybė, yra laikomas atvira sistema, todėl santykis su aplinka (visuomene ir pasauliu) – jo išlikimo ir laimės sąlyga“. Iš šio žmogaus ir aplinkos santykio kyla individo autonomijos problema. Tokia problema labai reikšminga svarstant profesinio rengimo(-si) klausimus. Autonomija, kaip viena jungtinė vertybė, integruoja keturias vertybes – savęs pažinimą, savarankiškumą, atsakomybės jausmą ir tobulinimąsi. „Visos minėtos vertybės yra iš esmės priklausomos nuo kito žmogaus ar visuomenės bei lemia, kad autonomija gali būti suprasta tik socialiniame kontekste“ (Stanišauskienė, 2004: 61-63).

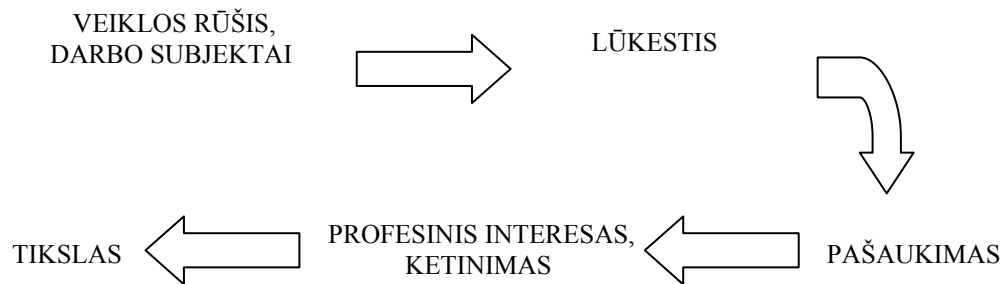
Vadinasi, pagal šiandieninę humanizmo idėją apie profesinę raidą turime kalbėti socialiniame kontekste. Todėl vienas iš profesinio rengimo (ikiprofesinio ugdymo) uždavinių yra individo autonomijos plėtotė. Autonomiškumas – socialumo esmė. Šio uždavinio įgyvendinimas pradedamas pradinio ugdymo pakopoje.

Siekimas yra nuolat trunkantis procesas, o pradinio ugdymo pakopos mokiniams vystosi kaip saviaktualizacija (Gučas, 1990: 194). Pradinukas, siekdamas užsibrėžto tikslo, vertina egzistuojančias ir jam žinomas alternatyvas. Pasirenka tą, kuri pasižymi stipriausiu pozityviuoju ir silpniausiu negatyviuoju potencialu. Tokios alternatyvos įgyvendinimo tikimybė laikoma didžiausia. Taigi tendencija veikti priklauso nuo lūkesčių, kad ši veikla duos teigiamų pasekmių veikiančiajam. Pasirinkimas kyla iš tikėjimo savo galimybėmis atlikti tam tikrą veiklą ir pasiekti pageidaujamą rezultatą (Kučinskienė, 2003: 118). Rezultatą, jeigu jis ateityje atitiks dabar turimus lūkesčius (viltis), galime vadinti laimėjimu (Butkienė, Kepalaitė, 1996: 234).

Vadinasi, į mokslo sistemą tikslinga įvesti naują sąvoką „profesinis lūkestis“. Lūkestis – tai psichinė būseną, susijusi su būsimų įvykių nuojauta ir sąlygojanti tam tikrą individo orientaciją ir atitinkamą elgesį (Jovaiša, 1993:112). Tai tikėjimas, paremtas patirtimi ir pasitikėjimu savo gebėjimais, kad pastangos padės pasiekti trokštamą tikslą (Scholl, 2002). Lūkestis, turėdamas tolimos perspektyvos atspalvį, atspindi pradinio ugdymo pakopos mokinių profesines užmačias. Šios ugdymo pakopos mokinių ankstyvo profesinio apsisprendimo negalime vadinti ketinimu. „Ketinimas – sąmoningas žmogaus siekimas atlikti veiksmą pagal numatytą planą ir gauti pageidaujamą rezultatą. Ketinimas susiformuoja numačius tikslą ir pasirinkus priemones jam pasiekti“ (Maknienė, 2001: 191). Profesinį ketinimą Laužackas (2005: 41) apibūdina kaip teigiama nuostata pagrįstą žmogaus orientavimąsi į tam tikrą profesiją, kurioje jis galėtų realizuoti savo prigimtinius gabumus bei įgytas žinias ir gebėjimus. Sąvoka „profesiniai ketinimai“ neatitinka pradinukų tiek profesinio apsisprendimo raidą, tiek bendros asmenybės raidos uždavinius (jie plačiau išdėstyti anksčiau pateiktoje 3 lentelėje).

Ankstyvą profesinį apsisprendimą (čia vadinamą lūkesčiu) neteisinga būtų laikyti pašaukimu. Pašaukimu L. Jovaiša (1978: 28-29,136) vadina tokią būseną, kuri pasireiškia asmenybės veržimusi prie tam tikros veiklos, kaip savo gyvenimo prasmės. Pašaukimas formuojasi tiek įgimtų, tiek aktyvioje socializacijoje įgyjamų pradmenų pagrindu. Emociškas, pilnas fantazijos domėjimasis įvairiomis veiklomis padeda vystyti mokinių pašaukimui. Pašaukimo pagrindas yra pastovūs interesai (Jovaiša, 1978: 28-29,136; Kregždė, 1988: 28-29). Tačiau daug tokių mokinių, kurie neturėdami pastovių interesų veiklai, kalba apie patinkančią profesiją. Kaip ir žinoma kita tiesa: žmonės turi profesiją, bet neturi pašaukimo, t.y. veikia stokodami pašaukimo.

Vadinasi, ankstyvas lūkestis yra tokia būseną, kuri padeda atpažinti įgimtų pradmenų pagrindu pasireiškiantį pašaukimą. Ne kieno kito, o, būtent, lūkesčio pagrindu ugdomas pašaukimas. Kaip tarp tokių sąvokų, kaip *tikslas*, *interesas*, *ketinimas*, *pašaukimas*, *polinkis*, įsikomponuoja lūkestis, grafiškai pavaizduota 3 paveikle.



3 pav. Profesinio apsisprendimo raida

Akivaizdu, jog **profesinis lūkestis – asmenybės socialinių lūkesčių kaip visybės dalis, viltingas savirealizacijos laukimas, orientuotas į tolimą perspektyvą. Turintis lūkestį asmuo tiki sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujama rezultatui (trokštamai profesijai ir geresniam, įdomesniam gyvenimui) pasiekti.**

Pastebėti profesinį lūkestį, jį brandinti reikia paruošiamojoje (preorientacinėje) profesinio orientavimo fazėje, kuri prasideda vaikų darželyje ir trunka iki VI klasės. Šioje fazėje pagrindinis mokyklos uždavinys – gerai pažinti mokinius, ugdyti interesus ir meilę darbui, supažindinti su pagrindinėmis žmonių veiklos rūšimis per pamokas ir kitus mokyklinius renginius, sužadinti norą rimtai apgalvoti, kuo būti ir kokiam būti. Kartais ir šioje fazėje mokiniai išsirenka mėgstamą specialybę. L.Jovaiša (1978: 34, 50) siūlo profesinio informavimo turinį paskirstyti tarp I – XII klasių.

Vadinasi, jau ankstyvojoje vaikystėje, dar nelankydamas mokyklos, vaikas pradeda susipažinti su profesijomis. Kiekvienas suaugęs žmogus, ne tik pedagogai ir psichologai, pastebi jų profesinių interesų užuomazgas (Kregždė, 1988: 36). Tokių užuomazgų pagrindu atsiranda ir profesinis lūkestis, kuris nėra statiškas reiškinys: jis auga, stiprėja arba užgęsta.

Mūsų aptarta profesinio apsisprendimo raida atitinka Kregždės (1988)

profesinių interesų formavimosi lygių ir struktūros koncepciją. Mokslininkas profesinius interesus skirsto į tris lygius:

**Vartotojo lygis.** Šiuo lygiu prasideda profesinio intereso formavimasis. Lygiui būdingas situaciškumas, nepastovumas, nedidelis veiklos aktyvumas, atsirandantis kaip išorinių poveikių pasekmė. Jis gali būti sukeliamas atitinkamų veiklos ypatybių, objektų, į kuriuos gali atkreipti dėmesį ir kiti asmenys. Pakartotinai susidūrus su atitinkamais objektais, veikla, emociškai pastiprintas šio lygio interesus intensyvėja, jeigu ne – gęsta.

Vartotojo interesui būdingos šios psichologinės charakteristikos:

- nevalingas dėmesys veiklai, kurią organizuoja kiti arba su kuria individas susidūrė atsitiktinai;
- trūksta valingų savarankiškų pastangų šią veiklą tęsti, kartoti, į ją valingai įsijungti, tačiau yra noras, kad ji pasikartotų;
- veikloje jaučiamos teigiamos emocijos, yra noras, kad ji pasikartotų, tačiau nėra pastangų ją tęsti, kartoti, į ją valingai įsijungti;
- praktiškai dar nepatikrintos sugebėjimų atitinkamai veiklai prielaidos;
- neapibendrintas, nesiejamas su vertybinėmis orientacijomis situacinis interesus.

Toks interesus nėra reikšmingas asmenybės struktūrinis komponentas, nepriklauso jos vertybinių orientacijų sistemai. Tai dar nėra profesinis interesus.

**Veikėjo intereso lygis.** Svarbiausia šiame lygyje, kad interesui būdingas valios komponentas: žmogus pats planuoja, organizuoja mėgstamą veiklą. Veiklos sėkmės įsisąmoninimas – veikėjo intereso formavimosi stimulas. Šiame lygyje reikšminga teigiamas pastiprinimas iš šalies (pagyrimas, pripažinimas ir pan.), sugebėjimų prielaidų, individo socialinė aplinka. Lygiui būdinga:

- su nevalingu besikaitaliojant savaiminis ir valingas dėmesys veiklai, kurią organizuoja pats individas;
- aktyvios pastangos užsiimti atitinkama veikla;
- teigiamos emocijos veiklos metu, sąmoningas siekimas jas pakartoti ar pratęsti;
- aktyviai veikiant atsiskleidžia sugebėjimų prielaidos;
- interesus jau gana pastovus, kažkiek apibendrintas, tačiau dar nesiejamas su vertybinėmis orientacijomis.

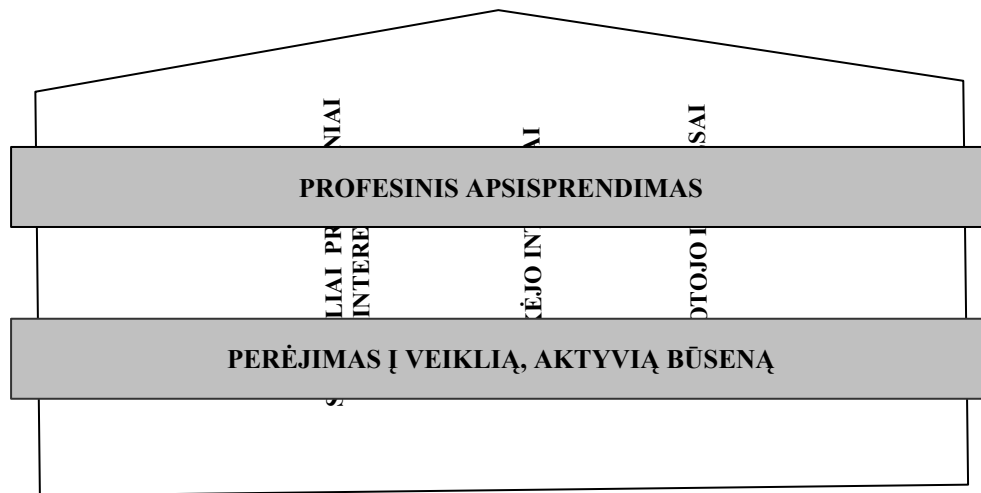
**Specialiai profesinis interesus (tikrasis profesinis interesus).** Jam būdinga:

- savaiminis ir valingas dėmesys veiklai, aktyvios pastangos užsiimti ja, teigiamos

emocijos jos metu pasireiškia intensyviau nei veikėjo intereso lygyje. Atsiranda naujas reikšmingas stimulatorius – įsisąmonintas apsisprendimas, perspektyva padaryti veiklą profesinė;

- jau atsiskleidusios sugebėjimų prielaidos;
- interesas pastovus, apibendrintas, įsisąmonintas.

Kiekviename lygyje galima įgyti profesinį apsisprendimą. Todėl vartotojo ir veikėjo interesus galima skirstyti į du polygius: vartotojo interesus be profesinio apsisprendimo ir su profesiniu apsisprendimu bei veikėjo interesus be profesinio apsisprendimo ir su profesiniu apsisprendimu (Kregždė, 1988: 30-33). Kregždės (1988) profesinių interesų lygių ir struktūros koncepciją galima apibendrinti, pavaizduojant ją schemoje (4 pav.).



4 pav. Profesinių interesų lygiai (Stanišauskienė, 2004: 146)

„Ši struktūra atskleidžia žmogaus aktyvumo skatinimo ir palaikymo būtinybę ugdymo procese, kaip optimalaus profesinio apsisprendimo bei sėkmingo karjeros vyksmo sąlygą“ (Stanišauskienė, 2004: 147). Kregždė (1988) rašo, kad net ikimokykliniame amžiuje atsiskleidžia interesų formavimosi struktūra. Šio amžiaus vaikų pagrindinė veikla – žaidimas. Žaidimuose ir pasireiškia mėgstamų veiklų interesai: mergaitės gydo lėles, berniukai žaidžia su automobiliais ir pan. Jau ankstyvosios vaikystės laikotarpiu vaikų žaidimuose atsiskleidžia ir individualios tipologinės priklausomybės pagal lytį, fizinį išsivystymą ir bendrą tipologiją (stiprių ir paslankių; nepaslankių tipų vaikai). Mėgstamiausi vaikų žaidybiniai vaidmenys visada būna susiję su vaikų artimiausiais žmonėmis, nauja informacija ir emociniu pastiprinimu (Kregždė, 1988: 36-37). Ryškūs vartotojo interesus inspiruoja profesinio

lūkesčio atsiradimą – vaiko savęs projekciją tolimoje perspektyvoje. Pradinio ugdymo pakopos mokiniui ši projekcija kinta kartu su socializacija, su Aš koncepcija (savivaizdžiu).

Savojo Aš vystymo ir realizavimo procesas – „sintezės ir kompromisų procesas, kuriame savasis Aš yra įgimtų gabumų, fizinių savybių, galimybių atlikti įvairius vaidmenis ir tų vaidmenų vertinimo sąveikos rezultatas“. Žmogaus Aš yra svarbiausias karjeros vystymo aspektas. Individo pozicija yra esminė sėkmės, atsakomybės už ją prielaida (Stanišauskienė, 2004: 79,82). Pagrindiniais savivaizdžio formavimąsi sąlygojančiais veiksniais laikoma socialinė klasė (tėvų išsilavinimas, profesija ir pajamų dydis, etninė kilmė, gyvenamosios vietos pobūdis), intelekto lygis, lyties stereotipai. Jie lemia savęs ir profesijų pažinimą ankstyvojoje vaikystėje, o jis sąlygoja tolesnę karjeros, o kartu ir profesinio apsisprendimo, eigą (Kučinskienė, 2003: 56). Taigi savivaizdis negali būti atsiejamas nuo pirmojo raidos uždavinio (savęs pažinimo).

Vienas svarbiausių savivaizdžio komponentų yra asmeninis tapatumas (identitetas) – tai subjektyvus vidinis jausmas, jog aš esu tas pats ir toks pats erdvėje ir laike, praeityje, dabar ir toks pats būsiu ateityje, kad ir kokios būtų situacijos ar aplinkybės. Asmeninis tapatumas turi būti nuolat patvirtintas ir pripažintas bendraujant su reikšmingais tam asmeniui žmonėmis (šeimos nariais, artimaisiais, draugais).

Asmeninio tapatumo raidoje svarbią vietą užima profesijos pasirinkimo ir įgijimo klausimai. R. Havighurstas išskiria šešis profesinio tapatumo formavimosi etapus: identifikacija (susitapatinimas) su dirbančiuoju, pagrindinių darbinių įgūdžių ir darbštumo formavimasis, konkretaus profesinio tapatumo įgijimas, profesionalo tapimas, darbas visuomenės labai ir produktyvaus profesinės veiklos periodo apmąstymas (pagal Makniene, 2001: 231-232). Pirmuosius du galima sieti su pradinio ugdymo pakopos mokinių amžiumi. Pirmasis apima 1 – 3 klasių mokinius. Mokiniai susitapatina su savo dirbančiais tėvais, motinomis, kitais asmenimis, turinčiais pageidaujamas savybes, pasižyminčiais priimtinais elgesio normomis ir pan. Profesinis lūkestis suaugus dirbti tampa pastovia savivaizdžio dalimi (etapas apima vaikus nuo penkerių iki dešimties metų) - identifikacijos (susitapatinimo) su dirbančiuoju etapas. Atrajame - pagrindinių darbinių įgūdžių ir darbštumo formavimosi etape – mokiniai mokosi organizuoti savo laiką ir susitelkti įvairioms užduotims. Tam tikrose situacijose pradedamas taikyti principas: pirma – darbas, o vėliau – žaidimai (etapas apima vaikus nuo dešimties iki penkiolikos metų) (Makniene, 2001: 229, 231;

Kučinskienė, 2003: 97). Jam galime priskirti 4 klasės mokinius. Taigi jau pradinio ugdymo pakopoje prasideda ir kiti du profesinės raidos etapai - profesinio lavinimosi galimybių tyrimas ir profesinės karjeros planavimas.

Pirmam profesinio tapatumo formavimosi etapui (identifikacijai arba susitapatinimui su dirbančiuoju) priskyrėme 1-3 klasių mokinius, antrajam (pagrindinių darbinių įgūdžių ir darbštumo formavimasis) – 4 klasės mokinius. Toks skirstymas yra pagrįstas ugdymo karjeros bendrojo lavinimo mokykloje etapais ir uždaviniais (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

**Karjeros kompetentingumo ugdymo mokykloje etapai ir uždaviniai**

(Herr, Cramer, 1997:199, pagal Kučinskienę, 2003:186)

<b>Etapai</b>	<b>Klasė</b>	<b>Uždaviniai</b>
Orientavimosi	1-3	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Savęs pažinimas</li> <li>2. Savo gyvenimo valdymo reikšmės supratimas</li> <li>3. Savęs kaip darbuotojo suvokimas</li> <li>4. Žinių apie darbuotojus įgijimas</li> <li>5. Tarpasmeninių įgūdžių įgijimas</li> <li>6. Gebėjimas save objektyviai pateikti</li> <li>7. Pagarbos kitiems žmonėms ir jų darbui įgijimas</li> </ol>
Reagavimo	4-6	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Teigiamos savimonės ugdymas</li> <li>2. Darbo disciplinos gebėjimų įgijimas</li> <li>3. Darbo kaip vertybės supratimas</li> <li>4. Žinių apie įvairių profesijų darbuotojus įgijimas</li> <li>5. Tarpasmeninių gebėjimų lavinimas</li> <li>6. Gebėjimų save objektyviai pateikti lavinimas</li> <li>7. Žmonių orumo kaip vertybės supratimas</li> </ol>

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 lentelės tęsinys

Įsitvirtinimo	7-9	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Savivaizdžio susiformavimas</li> <li>2. Atsakomybės už karjeros planavimą supratimas</li> <li>3. Bandomųjų karjeros tikslų formulavimas</li> <li>4. Žinių apie profesijų, darbo aplinkos ir gyvenimo stilių įvairovę įgijimas</li> </ol>
---------------	-----	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

		5. Mokymosi ir profesinės informacijos šaltinių žinojimas 6. Sprendimų priėmimo proceso supratimas 7. Nepriklausomybės jausmo įgijimas
Organizavimo	10-12	1. Savivaizdžio tikrinimas realybėje 2. Pageidaujamo gyvenimo stiliaus samprata 3. Bandomųjų karjeros tikslų koregavimas 4. Žinių ir patirties apie profesiją ir darbo aplinkos įvairovę didėjimas 5. Mokymosi ir profesinio kelio supratimo įgijimas 6. Asmeninių sprendimų priėmimo proceso supratimas 7. Nuolatinės kaitos supratimas

Minėti R. Havighursto profesinio tapatumo formavimosi etapai neatsiejami nuo anksčiau aptartų D. E. Super (1957) karjeros vystymo(-si) etapų. Pimajį augimo etapą mokslininkas dar išskiria į tris substadijas:

1. Fantazijos substadija (4-10 m.). Joje dominuoja vaikiški poreikiai, o profesiniai vaidmenys atliekami vaizduotėje, žaidžiant vaidmeninius žaidimus.
2. Interesų substadija (11-12 m.). Didėjant socialiniam aktyvumui, pradeda formuotis profesiniai prioritetai ir kryptingumas.
3. Sugebėjimų substadija (13-14 m.). Įvairiuose užsiėmimuose išbandomi individualūs sugebėjimai, labiau suprantami profesiniai reikalavimai ir profesinio lavinimo svarba (Super, 1991, 1996, pagal Makniene, 2001: 202).

D. E. Super (1991, 1996) substadijoms artimi A. Sakalo, A. Šalčiaus (1997) išskirti trys pagrindiniai žmogaus požiūrio į karjerą formavimosi etapai:

1. Fantazijos etapas. Jį išgyvena 6 – 11 metų vaikai. Šiam etapui būdingi nerealiūs, fantastiniai sprendimai, pvz., norima tapti burtininku, kosmonautu ir pan.
2. Eksperimentinis etapas (11-16 metų). Šiame etape individai pirmą kartą suvokia, jog jie privalo priimti sprendimus dėl savo ateities.
3. Realistinis etapas. Etapas trunka nuo vienerių iki dešimties ar net daugiau metų. Individai apmąsto profesijos pasirinkimą, priima kompromisinį sprendimą, įvertinus realias galimybes ir savo norimus pasiekti tikslus (Sakalas, Šalčius, 1997: 30).

Vadinasi, pradinukas yra fantazijų, nerealių fantastinių sprendimų etape. Vienas iš tokių sprendimų yra savęs projekcija tolimoje perspektyvoje. Esant tokiai projekcijai, iš asmeninio tapatumo (identiteto) – svarbiausio savivaizdžio

komponento – kyla profesinis lūkestis. Šiame etape mokiniai profesinius vaidmenis atlieka vaizduotėje, žaisdami vaidmeninius žaidimus. Tokie profesiniai vaidmenys yra identifikacijos (susitapatinimo) su mėgstamu suaugusiuoju išdava, todėl galima teigti, kad socialinė vaiko aplinka yra profesinių lūkesčių matmuo. Profesinių lūkesčių prigimtis priklauso nuo vaiko tėvų socialinės ekonominės padėties, asmenybės savybių ir kitų veikiančių aplinkybių. Pradinio ugdymo pakopos mokiniai susipažįsta su įvairiomis, anksčiau nepatirtomis veiklomis, mokymasis žymiai praturtina juos žiniomis apie įvairius žmonių darbus. Pagilėję interesai įvairioms veikloms ir kartu vykstanti krizė tarp meistriškumo ir menkavertiškumo sudaro sąlygas apie profesinį lūkestį kalbėti profesinio apsisprendimo raidoje.

Apibendrinant keltas ir analizuotas profesinio orientavimo bei profesinio ugdymo idėjas, profesinio intereso formavimosi ir savivaizdžio raidą, galima teigti, kad rengimasis karjerai, kaip visą žmogaus gyvenimą trunkantis procesas, integruojasi į platesnę ugdymo sąvoką. Profesinis ugdymas, vykstantis švietimo institucijoje – bendrojo lavinimo mokykloje – suteikia pagrindą profesiniam rengimui (ikiprofesiniam ugdymui). Šio rengimo uždaviniai, kurie kartu yra ir integralios karjeros kompetencijos uždaviniai, pradedami spręsti jau pradinio ugdymo pakopoje. Todėl tikslinga numatyti žemesnę profesinio orientavimo tikslinę grupę – pradinio ugdymo pakopos mokinius.

Pagal šiandieninę humanizmo idėją apie profesinę raidą turime kalbėti socialiniame kontekste. Todėl vienas iš profesinio rengimo (ikiprofesinio ugdymo) uždavinių yra individo autonomijos, integruojančios keturias vertybes – savęs pažinimą, savarankiškumą, atsakomybės jausmą, tobulinimąsi – plėtotė. Uždavinio įgyvendinimas pradedamas pradinio ugdymo pakopoje. Šios ugdymo pakopos mokinių profesinėje raidoje svarbus profesinio lūkesčio atsiradimas. Profesinis lūkestis – asmenybės socialinių lūkesčių dalis, viltingas savirealizacijos laukimas tolimoje perspektyvoje, tikintis sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujamam rezultatui (trokštamai profesijai) pasiekti. Profesinis lūkestis kaip išorinių poveikių pasekmė nėra statiškas reiškinys. Tačiau teigiamas mokinio pastiprinimas yra profesinio lūkesčio statiškumo – profesinio intereso atsiradimo – prielaida.

## 1.2. Lūkestis kaip mokymosi motyvas

Autoriai savaip apibrėžia motyvacijos sąvoką. Vieni jų *motyvacija* (lot. motus – dvasios pakilimas, paskata, proto veikimas, minties skrydis) apibrėžia kaip psichofiziologinį vyksmą, kuris reguliuoja asmenybės veiklą ir santykius su aplinka motyvų kaitos pagrindu (Stonkus, 1996: 342, Jovaiša, 1998: 23). A. Gučas teigia, kad motyvacija – visos išorinės ir vidinės sąlygos, skatinančios vaiko aktyvumą, lemiančios jo pastangų intensyvumą ir pastovumą (Gučas, 1990: 193). G. Butkienė, A. Kepalaitė motyvaciją aptaria kaip veiksmų bei elgesio žadinimą ir skatinimą, vykstantį žmogaus psichikoje, o motyvus vadina veiksmų skatuliais, lemiančiais motyvų pobūdį ir kryptį. Motyvai visada yra susiję su kuriuo nors stipriu poreikiu (Butkienė; Kepalaitė: 1996:225). L. Jovaiša teigia, kad sąmoningi žmogaus norai veiksmu tampa motyvais. Nors ir sąmoningas, bet neaktyvus noras nėra motyvas. Nesąmoningas arba mažai sąmoningas, bet aktyvus noras tampa motyvu: „motyvas visada yra konkretus emocinis pergyvenimas, susietas su daiktu, situacija, veiksmu. Tik vidinių ir išorinių paskatų sąveika sukelia motyvaciją – veiksmų ir veiklos priežastį“ (Jovaiša, 2001: 148). **Taigi lūkestį kaip viltingą savirealizacijos laukimą tolimoje perspektyvoje, kuris sukelia kokį nors veiksmą ar veiklą, galime vadinti motyvu.** Toliau išsiaiškinsime šio motyvo kilmę ir raidą.

Motyvacija kyla iš įvairių šaltinių ir signalų. Vienas jų – reikmės. Reikmių pagrindu gali vystytis instinktai, potraukiai, poreikiai, įpročiai, polinkiai, interesai, idealai.

Ryšiausias biologinės reikmės reiškinys – instinktas. Instinktas dažnai sutapatinamas su potraukiu – organizmo viduje kylančiu skatuliu veikti, neįsąmonintu kryptingu aktyvumu. Socializuoti, sukultūrinti, sąmoningi potraukiai vadinami poreikiais. „Visas šis motyvų kompleksas, esantis latentinėje, neveiklioje, veiksmu nerealizuotoje, bet parengties būklėje, kartais vadinamas asmenybės dispozicija. Kai ji sužadina veiklą, tampa tikru motyvu, o sužadina tuo atveju, kai susidaro atitinkama situacija ir atsiranda sąveika su ja. Todėl galima sakyti, kad motyvas pirmiausia yra parengtis tam tikra kryptimi veikti, o susidarius situacijai, ji aktyvina organizmą, asmenybę. Šia prasme motyvas vadinamas nuostata. Nuostatos pasireiškia požiūriais, mąstymo šablonais, pastoviais interesais, idealais“ (Jovaiša, 2001: 150-151). Sociologijos žodyne sąvoka „nuostata“ aiškinama taip: „integruota individo psichofizinė būseną, susidaranti vienu

metu veikiant vidiniams veiksniams (poreikiams) ir išorinėms situacijoms“ (Leonavičius, 1993: 146). **Vadinasi, dispozityvų asmenybės lūkestį galime vadinti nuostata arba veiksmo motyvu.**

Tendencija veikti tam tikru būdu priklauso nuo lūkesčių, kad ši veikla duos teigiamų pasekmių veikiančiajam. Svarbu, kaip vertinama tikimybė, kad individas yra pajėgus atlikti tam tikrą veiklą ir kad tos veiklos atlikimas duos teigiamų rezultatų. Lūkestis laikomas tikėjimo savo galimybėmis atlikti tam tikrą veiklą ir pasiekti pageidaujamą rezultatą suma. Apie visa tai kalbama lūkesčių teorijoje (Vroom, 1964). Šios teorijos ašis - laimėjimų motyvacija. Laimėjimų motyvacijai priklauso viltis arba lūkestis, kad tikslas bus pasiektas, kad veiklos rezultatai nebus žemesni už numatytus arba užsibrėžtus. Dėl to laimėjimo motyvacijai būdingos sėkmės vilties ir nesėkmės baimės emocijos (Butkienė; Kepalaitė: 1996: 234; Gučas, 1990: 194). Kaip asmuo suvokia ir aiškina savo sėkmių ir nesėkmių priežastis, apibūdina priežasčių aiškinimo (atribucijos) teorija (Rupšienė; Andriukonienė: 2002: 57-61). Teorijoje teigiama, kad sėkmių ir nesėkmių priežastimis galime laikyti keturis dalykus: sugebėjimus, pastangas, laimingą atsitiktinumą ir mokymosi užduoties sunkumą (Arends, 1998: 126).

Kognityviai reaguoti į savo laimėjimus, aiškindamas savo sėkmių ir nesėkmių priežastis, sugeba jau trejų metų vaikas. Šių priežasčių išsivaizdavimo raida turi įtakos sėkmės lūkesčiams. Dideliais sėkmės savaip hiperbolizuotais lūkesčiais pasižymi vaikai iki šešerių metų: jie dažnai nepakankamai įvertina užduoties sudėtingumą, tiki, kad sumanesnis, protingesnis yra tas, kuris daugiau stengiasi. Tokiems vaikams - „mokymosi optimistams“ – pozityvių priežasčių išsivaizdavimas būdingas dėl nesugebėjimo kompleksiskai mąstyti. Tačiau antros ir aukštesniųjų pradinio ugdymo pakopos klasių mokiniai pasižymi kompleksiniu mąstymu. Jie atskiria ir koordinuoja pastangas bei sugebėjimus. Taigi jie atskiria atribucinius pastangų ir sugebėjimų kintamuosius ir, aiškindami apie sėkmę ar nesėkmę, pradeda atsižvelgti į platų informacijos srautą. Pradinio ugdymo pakopos mokiniai „susikuria į meistriškumą orientuotas atribucijas, kuriomis palaikoma sėkmės motyvacija daugiau protinių pastangų reikalaujančioms užduotims spręsti“ (Žukauskienė, 1996: 268-269). Vadinasi, šie mokiniai kontroliuoja motyvacijos sistemą. Vertindami savo veiklą, jie ieško sėkmės ar nesėkmės priežasčių – savo vidinių psichinių ypatumų arba išorinių sąlygų (Gučas, 1990: 195-196). Vidiniams psichiniams ypatumams – dideliems gabumams – mokiniai priskiria savo sėkmę. Išorinėms sąlygoms – nepakankamoms pastangoms arba sunkioms užduotims –

nesėkmę. Todėl nesvarbu, ar jiems pasiseka, ar ne, jų priešasčių įsivaizdavimas sukelia norą energingai mėginti įveikti įvairias užduotis, ir todėl jie išsaugo entuziazmą mokytis (Žukauskienė, 1996: 269, Augienė, 2001: 5).

Taigi asmenybės dispozicijoje esantį lūkestį, kaip viltingą savirealizacijos laukimą tolimoje perspektyvoje, vadiname nuostata. Tokią nuostatą, kuri atitinkamoje situacijoje pradeda inspiruoti kokį nors veiksma ar veiklą, stimuliuoja asmenybę iš latentiškumo prie veiklumo, vadiname motyvu. Lūkesčių teorijoje, kuri analizuoja asmens laimėjimus (o šiems priklauso ir viltys arba lūkesčiai), aiškinamos mokinių atribucijos – sėkmių ir nesėkmių priežastys. Šių priešasčių įsivaizdavimo raida turi įtakos sėkmės lūkesčiams. Vaikai iki šešerių metų dėl nebūdingo šio amžiaus raidai kompleksinio mąstymo pasižymi dideliais hiperbolizuotais sėkmės lūkesčiais. Pradinio ugdymo pakopos mokiniai kontroliuoja motyvacijos sistemą. Jie sėkmes ar nesėkmes geba sieti ne tik su išorinėmis sąlygomis, bet ir su savo vidiniais psichiniais ypatumais. Tai svarbu ekspektuotiems profesiniams lūkesčiams, o kartu ir mokymosi motyvacijai.

### 1.3. Profesinių lūkesčių socialinis turinys

Mokymasis, žmonijos sukurtos kultūros bei supančios aplinkos įsisavinimas tiek pačiam žmogui aktyviai veikiant, tiek jam esant pasyviai, kai veikia išoriniai veiksniai, vadinamas asmenybės kūrimo ir savikūros procesu – socializavimusi.

Pats intensyviausias socializavimo procesas vyksta vaikystėje: „vaikas išmoksta ir perima svarbiausius socialinius įpročius, įgūdžius, kalbą, elgsenos, bendravimo būdus, ugdo bendražmogiškuosius siekius. Tuo metu jis renkasi ir pagrindinius vaidmenis visam būsimam gyvenimui“ (Vaitkevičius, 1995: 21-22). Vaikas socializacijos procese „turi įgyti tokių įgūdžių ir veiklos būdų, kokių reikės besiformuojančioje žinių visuomenėje, kaupiančioje socialinį kapitalą“ (Zaleskienė, 2004: 124). Pradėję lankyti mokyklą, vaikai aktyvia patirtimi susipažįsta su pagausėjusiais, o dažnai ir disharmoningais socializavimosi institutais. Jų poveikių pliuralizmas išklibusios kultūros sąlygomis lemia prieštarinę, mažiau efektyvią asmenybės pozityviosios socializacijos raidą (Grigas, 1995: 151-152).

Nuo kognityvinių pradinio ugdymo pakopos mokinių veiklos galimybių tiesiogiai priklauso tolesnė vaiko socialinė - psichinė branda. Sėkmingas mokymasis, gebėjimas suvokti savo veiklos rezultatus, kaip jau buvo kalbėta anksčiau, lemia vaikų socialinės kompetencijos plėtojimą(-si). Jei šios kompetencijos pojūtis nesusiformuoja mokantis pradinėje mokykloje, sumažėja vaiko savęs vertinimo galimybės ateityje – atsiranda „nevisavertiškumo kompleksas, kurį būtina koreguoti kompensacinėmis priemonėmis, pastiprinant tiek vaiko savęs vertinimą, tiek ir jo mokymosi motyvaciją“ (Juodaitytė, 2003: 113-114). Visa tai reikšminga profesiniams lūkesčiams - vaiko savęs projekcijai tolimoje perspektyvoje, kuri kinta kartu su socializacija.

„Vienas pagrindinių socializacijos tikslų yra asmens prisitaikymas, adaptacija socialinėje realybėje, kas yra svarbi normalaus visuomenės funkcionavimo sąlyga“ (Luobikienė, 2000:69). Tačiau aktyviai veikdamas vaikas „čia ir dabar“ neišvengiamai save projektuoja – prognozuoja į ateitį (kai užaugsiu..., kai baigsiu mokslą...). Ir tos projekcijos metmenys glūdi visame ugdymo procese. Ugdymo teorija ir praktika aptaria ne tik individo besirealizuojančius lūkesčius, bet ir visuomenės lūkesčius, adresuotus jaunajai kartai. „Jei to nebūtų, nebūtų pagrindo kalbėti apie žmogaus ir visuomenės socialumą – asmens prisitaikymą, konfrontaciją ar veiksmingą dermės ieškojimą su visuomene – ir jo reiškinius“ (Lukšienė, 2000: 339, 384).

Vadinasi, ir profesiniai mokinių lūkesčiai atspindi įvairių socialinių bendruomenių sąmonėje suformuotus požiūrius į kažkokį darbą ir šių požiūrių konfrontacijoje gimusius bendruomenių lūkesčius. Šiuo požiūriu lūkesčiai tampa socialinio gyvenimo atspindžiu. Ugdymas turi galios keisti profesinių lūkesčių socialinį kontekstą pagal kiekvieno asmens vidinius individualius ypatumus. Individualūs mokinio ypatumai, nors ir nevisada atitinkantys socialinius bendruomenių lūkesčius, vystosi jų pagrindu. Socialinis dispozicinis lūkesčių pradas nesunaikinamas, ugdymas prie jo prisitaiko, nes „profesinio orientavimo paskirtis – padėti skirtingų siekių mokiniams pasirinkti tokią veiklą, kad būtų patenkinti visuomenės poreikiai, o jaunuolis tobulėtų kaip asmenybė“ (Bitinas, 2004: 159). Traktuodamas rengimą rinktis profesiją socialinio auklėjimo sudėtine dalimi, „Hodegetikos“ autorius akcentuoja kelių numatomos profesinės veiklos planų sudarymą, kad jie būtų pakankamas pagrindas asmenybei tobulėti (Bitinas, 2004: 159).

Pradėjęs lankyti mokyklą vaikas tampa tyrėju, bandančiu nustatyti, kiek jo pirmosios nuomonės apie mokymo dalykus (kiekvienas mokomasis dalykas atstovauja tam tikrai mokslo, meno arba praktinei profesijai), mokytoją, draugus yra teisingos

(Jovaiša, 1978: 37). Ilgainiui vaiko sąmonėje susiformuoja konstruktai, kurie įgalina skirstyti žmones ir daiktus dichotomiškai: geras – blogas, svarbus – nesvarbus ir pan. Šie konstruktai motyvuoja ir mokinio elgesį atskirų mokomųjų dalykų, mokytojų, draugų atžvilgiu. Taigi tokie konstruktai ir yra dalinis socialinės tikrovės atspindys. Jis gali būti iškreiptas (Jovaiša, 2001: 221-222). Neteisingas atspindys gali būti suformuotas vaiko artimiausios aplinkos, žiniasklaidos. Toks iškreiptas sociumo vaizdas trukdo vaikui matyti socialinę realybę.

Toliau aptarsime, kaip profesiniai lūkesčiai priklauso nuo kaimo ir miesto bendruomenių. Atotrūkis tarp Lietuvos miesto ir kaimo yra akivaizdus, pasireiškiantis daugeliu aspektų: kaimo gyventojų neužimtumas, persipynęs kitomis blogesnėmis gyvenimo sąlygomis (pablogėjęs medicininis, kultūrinis, transporto ir kt. aptarnavimas; blogesnės mokyklų lankymo sąlygos ir kt.) (Stanišauskienė, 2004 :49). Uždelsta kaimo politika, kai šalia nedarbo, skurdo ir kitų socialinių ligų kontrastingai atsiranda aukštesniu gyvenimo lygiu pasižyminti rekriacija, sukelia kaimo bendruomenės žmonėms asimetriją. Iš jos atsiranda lūkesčiai pakilti į aukštesnį gyvenimą.

Taigi vaikai yra socializuojami tam tikroje subkultūroje, kurioje visada rasime skirtingus požiūrius. Jie iš savo socialinės grupės išmoksta (internalizuoja) elgsenos pavyzdžių (Zaleskienė, 2004: 118). Tik pradėjus aktyviai patiems veikti (atėjus į socializacijos institutą – mokyklą) atsiranda vaikams galimybė susipažinti su didesnėmis alternatyviomis galimybėmis. Neabejotina, kad kai kurie pasirinkimai, t.y. profesiniai lūkesčiai, atitinka pirminės socializacijos procesą. Kitų kilmė pakinta, dėl ko kai kurie vaikai skiriasi nuo savo tėvų bei artimųjų jau pirminėje socializacijoje. Toks atotrūkis atsiranda tada, kai vaiko patiriamas išorinis pasaulis neatitinka jo interesų bei žinių. Dėl atotrūkio (gebėjimo vertinti, ko noriu ir ką turiu dabar) įmanomas mokymasis (Jarvis, 2001: 24, 64).

Vadinasi, pradinukų profesiniai lūkesčiai diferencijuojasi pagal tai, kaip mokiniai interiorizuoja bendruomenių socialinę realybę. Pagal šį socialinių bendruomenių atspindį vaikai, matydami artimos aplinkos žmonių profesijų patrauklumą ar atvirkščiai – jų nepatrauklumą, projektuoja save tolimoje perspektyvoje.

Vadinasi, nuo kognityvinių pradinio ugdymo pakopos mokinių, kurie yra intensyviausiame socializacijos procese, veiklos galimybių tiesiogiai priklauso tolesnė vaiko socialinė - psichinė branda. Svarbu, kad šio amžiaus mokiniai įgytų socialinę

kompetencija, kuri neatsiejama nuo vaiko savęs projekcijos tolimoje perspektyvoje, kintančios kartu su socializacija. Profesiniai lūkesčiai kyla iš socialinių bendruomenių, kuriose gyvena vaikas, socialinės realybės simetrijos ar asimetrijos. Vaiko socialinis dispozicinis lūkesčių pradai ugdymo procese nesunaikinamas, o atotrūkis tarp vaiko patiriamo išorinio pasaulio ir jo interesų bei žinių (gebėjimo vertinti, ko noriu ir ką turiu dabar) sudaro prielaidas mokymuisi.

Vadinasi, Lietuvai būtų priimtina Danijoje įgyvendinama “Folkeoplysning” sistema. Ši sistema nustato ryšius tarp asmeninio tobulinimosi, bendruomenės pageidavimų, švietimo ir profesinio rengimo, individualios atsakomybės demokratinuose procesuose tiek vietiniu, tiek nacionaliniu mastu (Andriekienė, Anužienė, 2002: 14).

## 2. EMPIRINIO PEDAGOGINIO TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

### 2.1. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

### **Tyrimo tikslas:**

Išanalizuoti pradinukų profesinius lūkesčius, jų poveikį mokymosi motyvacijai bei viltingam gyvenimo tikslo realizavimui.

### **Tyrimo uždaviniai:**

1. Parengti tyrimo metodiką.
2. Sudaryti anketą pradinio ugdymo pakopos mokiniams, atlikti jų anketinę apklausą.
3. Gautus atsakymus išanalizuoti ir apdoroti kompiuterinėmis programomis Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 10.0 for Windows ir Microsoft Excel.
4. Pateikti darbo išvadas ir rekomendacijas.

## **2.2. Tyrimo metodai ir tyrimo instrumentas**

Tyrimo metodiką lėmė objekto ir uždavinių specifika. Darbas parengtas remiantis 2006 m. sausio - vasario mėnesiais atliktais tyrimais.

Tiriamųjų amžiaus savybės reikalavo specifinių tyrimo metodų. Empirinis tyrimas, skirtas ištirti ir susumuoti pradinukų profesinius lūkesčius, gali būti sėkmingas tik tuo atveju, jeigu atsižvelgiama į vaikų amžių ir įgyjamas jų pasitikėjimas. Todėl manyta, kad empirinį tyrimą – atrenkamąjį stebėjimą ir anketavimą – gali atlikti tik su pradinės mokyklos mokiniais dirbantys mokytojai.

Pradinio ugdymo pakopos mokiniams pateikta 25 klausimų anketa (žr. 1 priedas). Anketos klausimus galima suskirstyti į tokias klausimų grupes:

1. Trumpa informacija apie respondentą ir jo šeimą (1-3 klausimai).
2. Mokinių savęs vertinimo tyrimas (4 klausimas).
3. Profesinių lūkesčių tyrimas (5-14 ir 21-25 klausimai).
4. Mokinių mokymosi motyvacija (15 – 20 klausimai).

Atsakydami į struktūrizuotus klausimus respondantai atsakymus pasirinko iš

pateiktųjų, o į atvirus klausimus atsakė laisva forma. Tokių klausimų atsakymai išanalizuoti ir kategorizuoti. Visi tyrime gauti duomenys, taikant statistinius parametrus, transformuojami į antrinius (Kardelis, 2002: 122).

Anketų gautų įverčių analizė pradedama absoliučių dažnių skaičiavimu, sudaromi atsakymų į kiekvieną skirstiniai, konstruojamos nominalinės arba ranginės skalės, t.y. atliekami duomenų matavimai. Absoliutūs dažniai duomenų analizėje transformuojami procentiniais, skaičiuojamais nuo bendro pasirinktų alternatyvų skaičiaus (Bitinas, 2002: 70, 138 - 152, Kardelis, 2002: 191). Kategorinių duomenų reikšmingumui nustatyti taikomas neparаметrinės statistikos metodas – chi kvadrato kriterijus ( $\chi^2$ ). Tai statistinė procedūra, leidžianti nustatyti (jei matavimai išreikšti kaip kategorijos), ar yra skirtumų:

- 1) tarp dviejų tyrime dalyvaujančių grupių,
- 2) tarp tos pačios tyrime dalyvaujančios grupės pradinio ir baigiamojo matavimo,
- 3) tarp lauktų ir iš tikrųjų gautų tyrime dalyvavusios grupės rezultatų.

Pagal gautą chi kvadratu ( $\chi^2$ ) reikšmę, nustatome jo reikšmingumo lygmenį. Reikšmingumo lygmeniui nustatyti naudojami laisvės laipsniai - tyrime gautų duomenų (rezultatų), kurie gali laisvai keistis, skaičius (Charles, 1999: 105, 363, 378).

Apskaičiuotas  $\chi^2$  kriterijaus testu reikšmingumo lygmuo, kartu ir laisvės laipsniai, padeda nustatyti duomenų statistinį reikšmingumą. Skirtumas statistiškai nereikšmingas, kai reikšmingumo lygmuo  $p > 0,05$ ; skirtumas statistiškai reikšmingas, kai reikšmingumo lygmuo  $p < 0,05$ ; skirtumas esminis, kai reikšmingumo lygmuo  $p < 0,01$ ; skirtumas labai ryškus, kai reikšmingumo lygmuo  $p < 0,001$ ; skirtumas visiškas, kai reikšmingumo lygmuo  $p < 0,0001$ ; skirtumas absoliutus, kai reikšmingumo lygmuo  $p < 0,001$  (Bitinas, 1998: 183). Laisvės laipsniai – tai tyrime gautų duomenų (rezultatų), kurie gali laisvai keistis, skaičius (Charles, 1999: 378).

Koreliacijos ryšiui tarp kintamųjų, kuriems normalumo prielaida nėra tenkinama, nustatyti, yra skaičiuojamas Spirmeno (Spearman) koreliacijos koeficientas ( $r$ ) (Pukėnas, 2005: 141, 146, 148; Tidikis, 2003: 378). Toks koreliacijos koeficientas taikomas, kai stebėjimų vienetų nedaug ir jie vertinami suskaičiuojamąja skale (procentais), kai stebėjimo vienetas – ne individas, o ugdymo komponentas, elementas ir pan. (Bitinas, 1998: 198 - 199; Tidikis, 2003: 363 - 365).

Koeficientas išreiškiamas dešimtainiu skaičiumi, kuris parodo ryšio tarp kintamųjų stiprumą, gali turėti bet kokią reikšmę nuo 1,0 iki nulio ir nuo nulio iki  $-1,0$ .

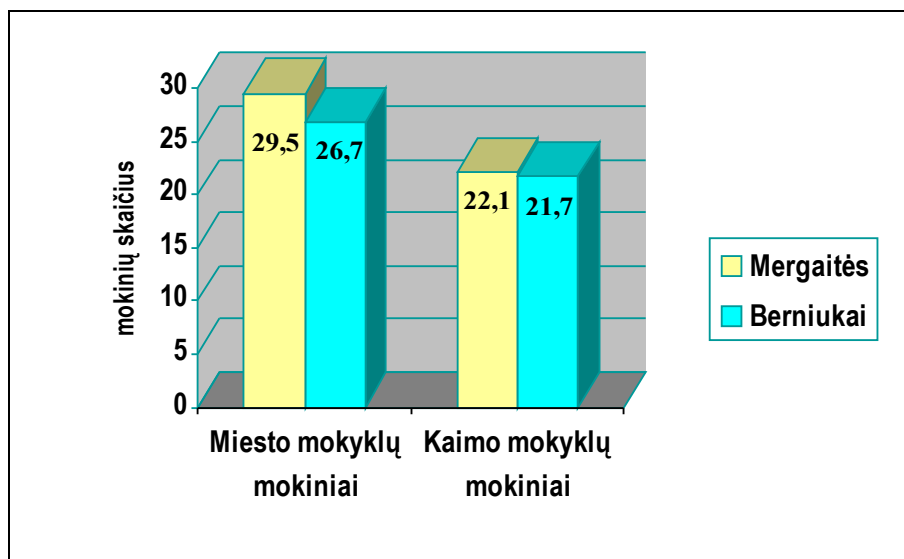
Nulinė koeficiento reikšmė rodo visišką koreliacijos ryšio nebuvimą. Teigiamo ryšio atveju aukšti įvertinimai pagal vieną kintamąjį yra linkę atitikti aukštus įvertinimus pagal kitą kintamąjį; vidutiniai yra linkę atitikti vidutinius, žemi linkę atitikti žemus. Neigiamo ryšio atveju aukšti vieno kintamojo rezultatai susiję su žemais kito kintamojo rezultatais; vidutiniai yra linkę atitikti vidutinius, o žemi linkę atitikti aukštus (Charles, 1999: 108).

Apskaičiuota Spirmeno koreliacijos koeficiento reikšmė tikrinama pagal reikšmingumo lygmenį  $p$ . Laikome, kad kintamieji koreliuoja, kai  $p < 0,05$ ; kai  $p \geq 0,05$ , laikome, kad tarp kintamųjų nėra kovariacinių (reiškiančių tarpusavio kintamumą) ryšių (Pukėnas, 2005: 108 – 109).

### **2.3. Tiriamieji (imtys) ir tyrimo procedūra**

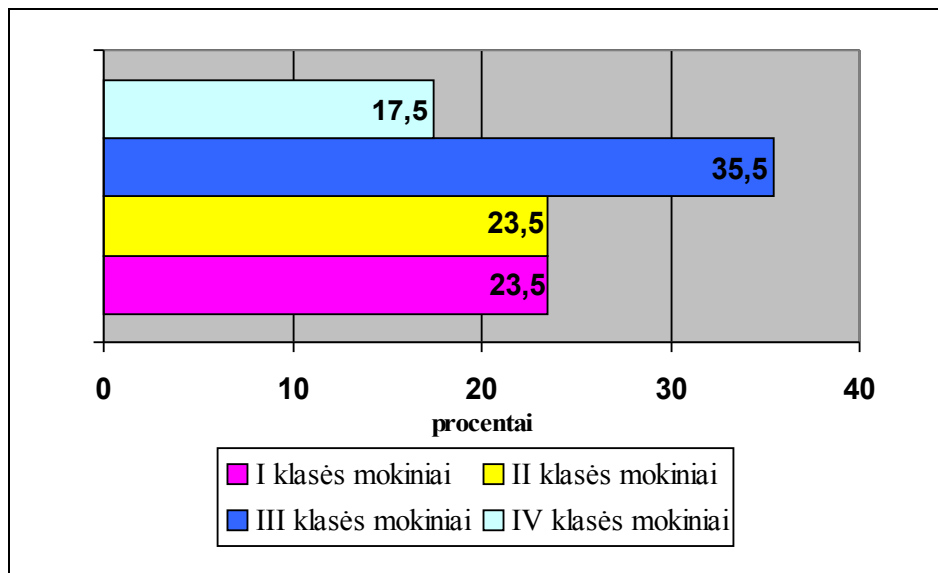
Atliktas tyrimas yra žvalgomojo pobūdžio, tai nuo generalinės aibės pasirinkta tik dalinė reprezentacijos imtis.

Tyrimė dalyvavo 217 pradinio ugdymo pakopos mokinių iš Alytaus miesto Likiškėlių vidurinės mokyklos (59 mokiniai), Kauno miesto Palemono vidurinės mokyklos (63 mokiniai), Vilkaviškio rajono Klampučių pagrindinės mokyklos (34 mokiniai), Prienų rajono Kunigiškių pagrindinės mokyklos (38 mokiniai) bei šios mokyklos Tartupio pradinio ugdymo skyriaus (23 mokiniai). Taigi anketas užpildė 122 miesto mokyklų ir 95 kaimo mokyklų mokinių. Iš šių mokinių 112 mergaičių ir 105 berniukai. Procentinė respondentų priklausomybės lyčiai ir gyvenamajai vietai išraiška grafiškai pavaizduota 5 pav.



5 pav. Respondentų lytis ir gyvenamoji vieta (proc.)

Iš 217 respondentų 37 auga nepilnose šeimose, tai yra 17,1 % visų tyrime dalyvavusių mokinių. Tyrime dalyvavo visos pradinio ugdymo pakopos klasės: pirmų klasių mokinių – 51, antrų – 51, trečių – 77 ir ketvirtų klasių mokinių – 38 (6 pav.).



6 pav. Respondentai pagal ugdymosi pakopos klases (proc.)

Tyrimas vykdytas nuosekliai ir atsižvelgiant į **etapus**:

I etapas. Mokslinės literatūros analizė (problemos iširtumo laipsnis ir teorijoje fiksuotų idėjų intelektualinė transformacija).

II etapas. Pagal tiriamųjų amžiaus grupę adaptuojama S. Kregždės (1988: 141-143) anketa „Mano profesiniai interesai“ ir L. Jovaišos (1978: 203) anketa „Profesijos rinkimosi lapas“. Šių autorių adaptuotos anketos sintezuotos į profesinių lūkesčių tyrimo anketą.

III etapas. Atliekama pradinio ugdymo pakopos mokinių anketinė apklausa. Respondentų gauti atsakymai statistiškai apdorojami ir analizuojami.

IV etapas. Remiantis moksline literatūra, atlikto empirinio tyrimo duomenų analize, suformuluojamos problemos ir jas argumentuotai pagrindžiamos išvados, pateikiamos rekomendacijos mokytojams ir socialiniams pedagogams.

Mokiniai anketas pildė tiesiogiai vadovaujant mokytojams. Kiekvienam mokiniui užpildyti anketą skirtos dvi dienos. Pirmąją dieną klasei vadovaujantis mokytojas supažindina su anketos klausimais mokinius. Šie pildo anketas, išskyrus 8, 21, 22, 23, 24, 25 klausimus (anketoje jie pažymėti). Likę klausimai atsakomi antrą dieną, po mokinių pabendravimo su savo tėvais. Su antros, trečios, ketvirtos klasių mokiniais anketą mokytojas perskaito, aptaria, išsiaiškina kilusius klausimus. Po mokytojo aiškinimo mokiniai anketas pildo savarankiškai. Pirmos klasės mokinius individualiai anketuoja klasės mokytojas: kartu su mokiniu skaito kiekvieną klausimą, padeda neturintiems rašymo įgūdžių pažymėti vaiko nuomonę atitinkantį atsakymą.

### 3. TYRIMO REZULTATŲ SUSUMAVIMAS IR ANALIZĖ

#### 3.1. Profesinių lūkesčių priklausomybė nuo gyvenamosios vietos ir lyties

Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesinių lūkesčių tyrimo rezultatai rodo, kad 99,5% visų tyrime dalyvavusių mokinių turi profesinių lūkesčių. Lūkesčio sąvoką vartoja 12 % mokinių. Kiti mokiniai profesiniams tolimos ateities lūkesčiams apibūdinti vartoja skirtingas sąvokas: pirmieji juos vadina viltimis (40,6% mokinių), antrieji – ketinimais (32,7% mokinių), tretieji (14,8%) nesupranta nė vienos paminėtos sąvokos.

Iš 217 respondentų 216 nurodė, kokį norėtų užaugę darbą dirbti, tik vienas mokinys (0,5%) į šį klausimą neatsakė. Profesinių lūkesčių diapozoną sudaro 47 profesijos. Daugiausiai mokinių turi lūkesčių tapti mokytojais (10,1%), gydytojais (9,7%), policininkais (9,2%), dainininkais (6,9%), statybininkais (6,5%), pardavėjais (6,0%), vairuotojais (5,5%), kirpėjais (5,1%), krepšininkais (3,2%), mechanizatoriais (2,8%), futbolininkais, vadybininkais ir ūkininkais (po 2,3%).

Miesto mokinių profesinių lūkesčių diapozoną sudaro 39 profesijos, kaimo mokinių – 25 profesijos. Taigi miesto mokinių profesinių lūkesčių diapozonas 1,56 karto didesnis už kaimo. Pradinio ugdymo pakopos mokiniai, būdami smalsūs ir imlūs, savo aplinkoje – įvairiose miesto ir kaimo bendruomenėse – fiksuoja jiems patrauklias profesijas. Mokiniai Lietuvoje populiariomis laiko šias profesijas: dainininkai (23,0%), policininkai (11,5%), gydytojai (7,8%), politikai (6,5%), krepšininkai (5,1%), mokytojai, vairuotojai (po 4,1%). Mokinių nuomone Lietuvoje populiarios profesijos lygiuojasi į populiarias profesijas visame pasaulyje: dainininkai (16,1%), verslininkai (7,4%), policininkai (6,5%), gydytojai, vairuotojai (po 5,1%), politikai, krepšininkai (po 4,6%), mokslininkai (4,1%). Pasaulyje populiarių profesijų diapozonas – 43 profesijos, Lietuvoje mažesnis – 34 profesijos.

Fiksuodami tai, kas jiems reikšminga, įdomu, pradinukai patraukliausią profesiją priskiria sau tolimoje ateities projekcijoje. Ir priešingai – tai, kas nepatrauklu, nepopuliaru, neįdomu, tampa jiems nepriimta. Visa tai labai reikšminga profesinių lūkesčių inspiruojamai veiklai (apie ją kalbėsime trečiame šio skyriaus poskyryje).

Profesinių lūkesčių diapozoną, kiekvieną lūkestį nurodžiusių mokinių

procentą bei lūkesčių priklausomybę nuo gyvenamosios vietos matome 6 lentelėje.

6 lentelė

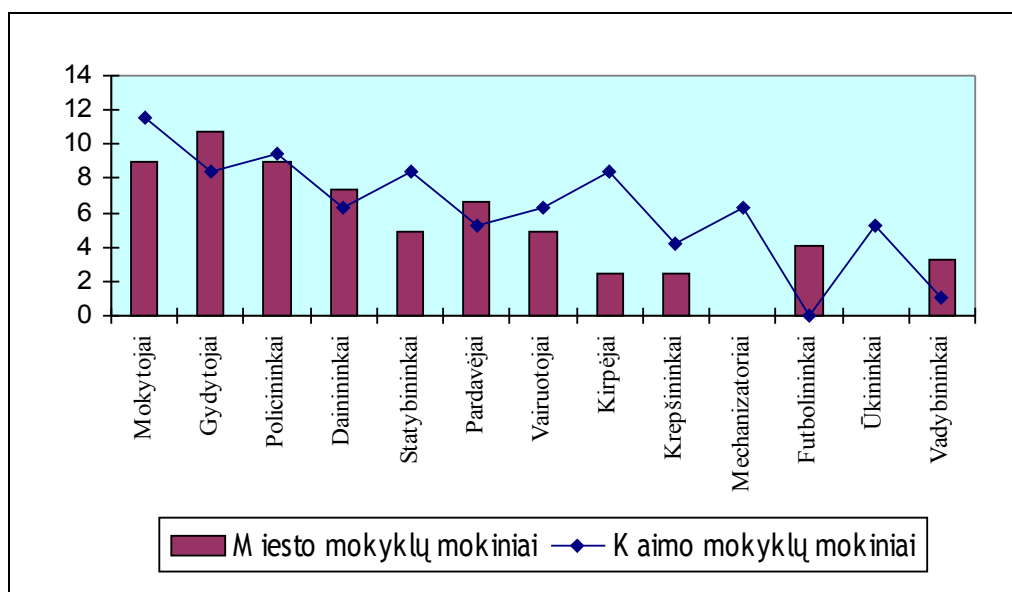
Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesiniai lūkesčiai (proc.)

Eil. Nr.	Profesinis lūkestis	Pasirinkimų proc.	Miesto m-klų mokiniai (procentai)	Kaimo m-klų mokiniai (procentai)
1.	Advokatai	0,9	0,8	1,1
2.	Archeologai	0,5	0,8	-
3.	Architektai	0,9	1,6	-
4.	Auklės	0,5	-	1,1
5.	Baldų gamintojai	0,9	0,8	1,1
6.	Balerinos	0,5	0,8	-
7.	Dailininkai	0,9	0,8	1,1
8.	Dainininkai	6,9	7,4	6,3
9.	Delfinų dresiruotojai	0,9	1,6	-
10.	Dizaineriai	1,4	2,5	-
11.	Foto modeliai	0,5	0,8	-
12.	Futbolininkai	2,3	4,1	-
13.	Gaisrininkai	1,8	3,3	-
14.	Gydytojai	9,7	10,7	8,4
15.	Juvelyrų	0,5	0,8	-
16.	Karininkai	0,9	1,6	-
17.	Kepėjai	0,9	0,8	1,1
18.	Kirpėjai	5,1	2,5	8,4
19.	Kompiuterininkai	0,5	0,8	-
20.	Krepšininkai	3,2	2,5	4,2
21.	Kunigai	0,5	-	1,1
22.	Lakūnai	0,9	1,6	-
23.	Manikiūrininkai	0,5	0,8	-
24.	Mechanikai	1,8	2,5	1,1
25.	Mechanizatoriai	2,8	-	6,3
26.	Mokslininkai	0,5	0,8	-
27.	Mokytojai	10,1	9,0	11,6
28.	Muzikai	0,5	0,8	-
29.	Prekių pakuotojai	0,9	1,6	-
30.	Pardavėjai	6,0	6,6	5,3
31.	Policininkai	9,2	9,0	9,5
32.	Politikai	0,5	0,8	-
33.	Rūbų modeliuotojai	0,5	0,8	-
34.	Siuvėjai	1,4	-	3,2
35.	Staliai	0,9	-	2,1
36.	Statybininkai	6,5	4,9	8,4
37.	Stilistai	0,5	0,8	-
38.	Stomatologai	0,5	0,8	-
39.	Sūrių gamintojai	0,5	-	1,1
40.	Vadybininkai	2,3	3,3	1,1
41.	Vairuotojai	5,5	4,9	6,3
42.	Verslininkai	0,5	0,8	-
43.	Veterinarai	1,8	0,8	3,2
44.	Virėjai	0,5	-	1,1
45.	Šokėjai	1,8	2,5	1,1
46.	Ūkininkai	2,3	-	5,3
47.	Žurnalistai	0,5	0,8	-
48.	Neturi lūkesčių	0,5	0,8	-
<b>Iš viso</b>		100,0%	100,0%	100,0%

Miesto ir kaimo mokinių profesinių lūkesčių skirstiniui pritaikę  $\chi^2$  kriterijaus testą, nustatome, kad reikšmingumo lygmuo  $p=0,043$ , t.y.,  $p<0,05$  ( $\chi^2=64,8$ ;  $df=47$ ). Tai patvirtina, kad skirtumai tarp miesto ir kaimo mokinių profesinių lūkesčių yra statistiškai reikšmingi.

Iš lentelės matyti, kad daugiausia miesto mokyklų mokinių tolimoje ateities perspektyvoje mato save gydytojais (10,7% miesto mokinių), mokytojais, policininkais (po 9%), dainininkais (7,4%), pardavėjais (6,6%), statybininkais, vairuotojais (po 4,9%), futbolininkais(4,1%), gaisrininkais, vadybininkais (po 3,3%), krepšininkais, dizaineriais, šokėjais, kirpėjais, mechanikais (po 2,5%). Daugiausia kaimo mokinių tolimoje ateities perspektyvoje mato save mokytojais (11,6% kaimo mokinių), policininkais (9,5%), gydytojais, statybininkais, kirpėjais (po 8,4%), dainininkais, mechanizatoriais, vairuotojais (po 6,3%), pardavėjais, ūkininkais (po 5,3%), krepšininkais (4,2%), siuvėjais, veterinarais (po 3,2%) ir staliais (2,1%). Miesto ir kaimo mokinių profesiniai lūkesčiai daugeliu atvejų išsiskiria: 30 lūkesčių (63,8% bendro lūkesčių diapozono) pagal gyvenamąją vietovę nesutampa, 17 (36,2% bendro lūkesčių diapozono) miesto ir kaimo mokinių profesinių lūkesčių sutampa.

Miesto ir kaimo mokinių profesinių lūkesčių sekos, procentiškai mažėjančios pagal lūkestį nurodžiusių mokinių skaičių, ne mažesni kaip 2% mokinių, grafiškai pavaizduotos 7 paveiksle.



7 pav. Profesiniai lūkesčiai pagal mokinių gyvenamąją vietovę (proc.)

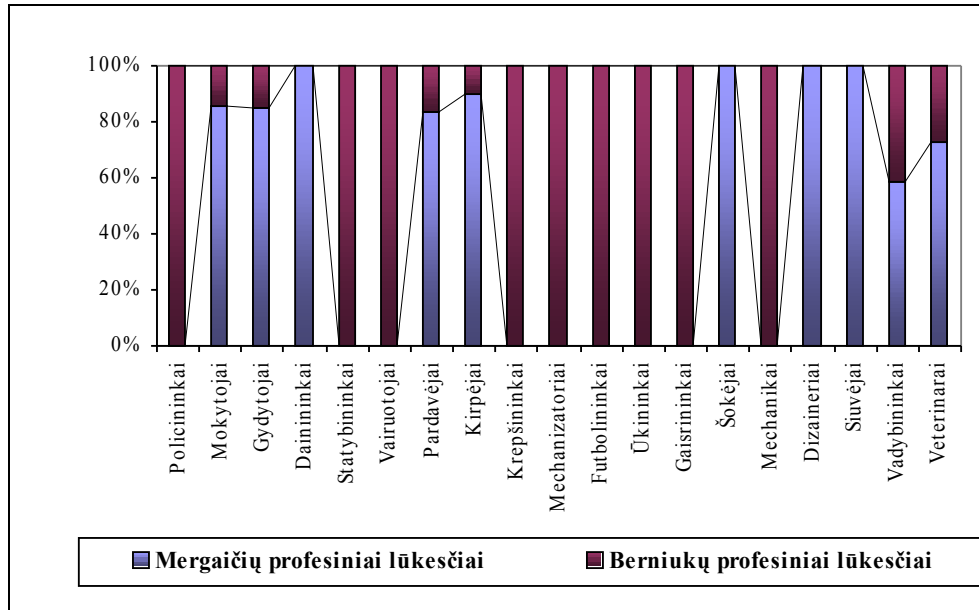
Ryškesnius skirtumus pagal gyvenamąją vietą matome tarp šių profesinių lūkesčių: mechanizatoriai (skirtumas 6,3%), kirpėjai (skirtumas 5,9%), ūkininkai (skirtumas 5,3%), statybininkai (skirtumas 3,5%), siuvėjai (skirtumas 3,2%), mokytojai (skirtumas 2,6%), veterinarai (skirtumas 2,4%), staliai (skirtumas 2,1%). Tokių lūkesčių daugiau turi kaimo mokiniai. Miesto mokiniai išsiskiria kitais lūkesčiais: nori tapti futbolininkais (skirtumas 4,1%), gaisrininkais (skirtumas 3,3%), dizaineriais (skirtumas 2,5%), gydytojais (skirtumas 2,3%) ir vadybininkais (skirtumas 2,2%). Kaip jau buvo minėta, šie skirtumai statistiškai reikšmingi. Vadinasi, profesiniai lūkesčiai turi priklausomybę nuo mokinio gyvenamosios vietos.

Tyrimo rezultatai atskleidžia labai ryškius profesinių lūkesčių skirtumus pagal respondentų lyties skirstinį ( $\chi^2=172,09$ ;  $df=47$ , reikšmingumo lygmuo  $p<0,001$ ). Pradinio ugdymo pakopos mergaičių ir berniukų profesiniai lūkesčiai daugeliu atvejų išsiskiria: 38 lūkesčiai (80,85% lūkesčių diapozono) pagal lytį nesutampa, sutampa 9 (19,15%).

Mergaičių profesinių lūkesčių diapozoną sudaro 29 profesijos, berniukų dviem mažiau – 27 profesijos. Daugiausia mergaičių tolimoje ateities perspektyvoje mato save mokytojomis (17,0% mergaičių), gydytojomis (16,1%), dainininkėmis (13,4%), pardavėjomis (9,8%), kirpėjomis (8,9%), šokėjomis (3,6%), vadybininkėmis, veterinarėmis, dizainerėmis, siuvėjomis, (po 2,7%). Daugiausia berniukų nori tapti policininkais (19,0% berniukų), statybininkais (13,3%), vairuotojais (11,4%), krepšininkais (6,7%), mechanizatoriais (5,7%), ūkininkais, futbolininkais (po 4,8%), mechanikais, gaisrininkais (3,8%) mokytojais, gydytojais (po 2,9% berniukų).

Diferencijuojant profesinius lūkesčius pagal respondentų lytį, ryškiausi skirtumai matomi tarp viltingų ketinimų tapti mokytojais (skirtumas tarp lyčių 14,1%), dainininkais (skirtumas 13,4%), gydytojais, (skirtumas po 13,2%), kirpėjais, pardavėjais (skirtumas po 7,9%), šokėjais (skirtumas 3,6%), dizaineriais, siuvėjais (skirtumas po 2,7%). Tokius lūkesčius nurodo mergaitės. Berniukai išsiskiria lūkesčiais tapti policininkais (skirtumas tarp lyčių 19,0%), statybininkais (skirtumas 13,3%), vairuotojais (skirtumas 11,4%), krepšininkais (skirtumas 6,7%), mechanizatoriais (skirtumas 5,7%), futbolininkais, ūkininkais (skirtumas po 4,8%), gaisrininkais, mechanikais (skirtumas po 3,81%).

Profesinių lūkesčių pagal respondentų lytį skirstinio duomenų grafinis vaizdas būtų toks (8 paveikslas).



8 pav. Profesinių lūkesčiai pagal respondentų lytį (proc.)

Vadinasi, pradinio ugdymo pakopos mokinių lūkesčiai reikšmingai išsiskiria pagal lytį: profesijos diferencijuojasi pagal mokiniams žinomus vyro ir moters socialinius vaidmenis.

Išsiaiškinome, kad pradinukų profesiniai lūkesčiai statistiškai reikšmingu skirtumu išsiskiria pagal mokinių gyvenamąją vietą ir labai ryškiu skirtumu išsiskiria pagal lytį. Toliau analizuosime mokinių profesinių lūkesčių atsiradimo motyvus, jų priklausomybę nuo lyties ir gyvenamosios vietos. Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesinių lūkesčių motyvai įvairūs. Tarp motyvų kategorijų gautas  $p < 0,001$ , kai  $\chi^2 = 128,7$ ,  $df = 8$ , tai skirtumus tarp jų laikome labai reikšmingais, nevienareikšmiais. Statistiškai reikšmingi ir profesinių lūkesčių motyvų skirtumai pagal respondentų gyvenamąją vietą ( $\chi^2 = 17,35$ ,  $df = 8$ ,  $p = 0,027$ , t.y.,  $p < 0,05$ ).

Miesto ir kaimo mokiniai daugiausia nurodo lūkesčius, kuriuos sieja su dideliu atlygiu (motyvą nurodo 3,7% daugiau miesto mokinių nei kaimo). Nėra esminių skirtumų pagal gyvenamąją vietovę ir tarp šių lūkesčių motyvų: lūkestį renkasi atsižvelgdami į savo gebėjimus 2,8% daugiau miesto mokinių negu kaimo, noro tapti gerbiamu žmogumi (skirtumas 1,1%).

Esminiai skirtumai matomi tarp šių motyvų: noras dirbant padėti kitiems, noras gauti trokštamą darbo įrankį (miesto mokiniai motyvus nurodo atitinkamai 8,8% ir 4,6% skirtumais dažniau nei kaimo)(žr. 7 lentelė).

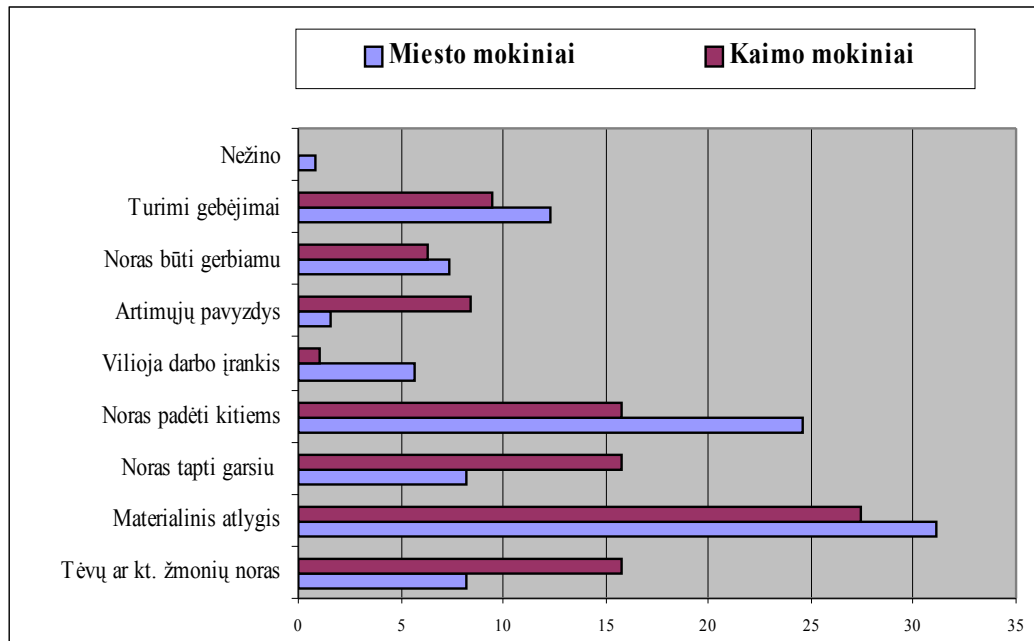
## Profesinių lūkesčių motyvai (abs. dažniai ir proc.)

Eil. Nr.	Motyvų turinys		Miesto mokiniai	Kaimo mokiniai	Iš viso
1.	Didelis materialinis atlygis	N	38	26	64
		%	31,1%	27,4%	29,5%
2.	Tėvų ar kitų artimų žmonių noras	N	10	15	25
		%	8,2%	15,8%	11,5%
3.	Noras tapti žinomu žmogumi	N	10	15	25
		%	8,2%	15,8%	11,5%
4.	Noras padėti kitiems	N	30	15	45
		%	26,4%	15,8%	20,7%
5.	Noras turėti darbo įrankį	N	7	1	8
		%	5,7%	1,1%	3,7%
6.	Artimųjų pavyzdys	N	2	8	10
		%	1,6%	8,4%	4,6%
7.	Noras tapti gerbiamu žmogumi	N	9	6	15
		%	7,4%	6,3%	6,9%
8.	Turimi gebėjimai	N	15	9	24
		%	12,3%	9,5%	11,1%
9.	Nežino	N	1	-	1
		%	0,8%	-	0,5%
<b>Iš viso</b>		N	122	95	217
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaimo mokiniai dažniau nurodo tokius motyvus kaip tėvų ar kitų artimų žmonių norus (skirtumas tarp miesto yra 7,6%), norą tapti garsiu, žinomu žmogumi (skirtumas tarp miesto po 7,6%). Kaimo mokyklų mokinių lūkesčiams daugiau reikšmės turi aplinkiniai. Šie mokiniai atspindi autoritetingus, dirbančius mokiniams patrauklų darbą, suaugusius (6,8% skirtumas tarp miesto). Mokinių bendravimas su tokiais reikšmingais suaugusiais, jų pavyzdys inspiruoja ir mokinių domėjimąsi atitinkama profesija. Iš čia ir mokinio profesinis lūkestis.

Daugiausiai mokinių nurodytus profesinius lūkesčius sieja su dideliu materialiniu atlygiu arba su noru būti naudingais aplinkiniams. Galima teigti, kad jau pradinio ugdymo pakopos mokiniams būdingas pragmatiškas materializmas. Kiti pasirinkimai liudija jiems būdingą empatiškumą, jautrumą. Tokie tyrimo duomenys informatyvūs socialiniams pedagogams, kurie turėtų geriau pažinti šio amžiaus mokinius ir pagal tai numatyti kontaktinių darbo valandų su jais turinį.

Pateiktų duomenų skirstinio grafinis vaizdas būtų toks (9 paveikslas).



9 pav. Profesinių lūkesčių motyvų priklausomybė nuo respondentų gyvenamosios vietos (proc.)

Pritaikę lūkesčių motyvų priklausomybės nuo lyties skirsiniui  $\chi^2$  kriterijaus testą, nustatome, kad  $\chi^2=7,7$ ,  $df=8$ , o reikšmingumo lygmuo  $p=0,463$ , t.y.,  $p>0,05$ . Vadinasi, profesinių lūkesčių motyvų skirtumai pagal respondentų lytį nėra statistiškai reikšmingi.

Apibendrinant poskyryje analizuotus tyrimo rezultatus, galime daryti prielaidą, kad pradinuko tolimoji ateities perspektyva kyla iš vaiko ryšio su socialine bendruomene. Vaikas, kuris socialinės bendruomenės realybę vertina pozityviai arba prisitaiko prie jos kaip prie neišvengiamos duotybės, turi lūkesčių, simetriškai atspindinčių tokių bendruomenių gyvenimą, o kartu ir visos šalies socialinį lygį. Tą patvirtina statistiškai reikšmingai išsiskiriantys profesiniai lūkesčiai tiek pagal mokinių gyvenamąją vietą, tiek pagal lytį.

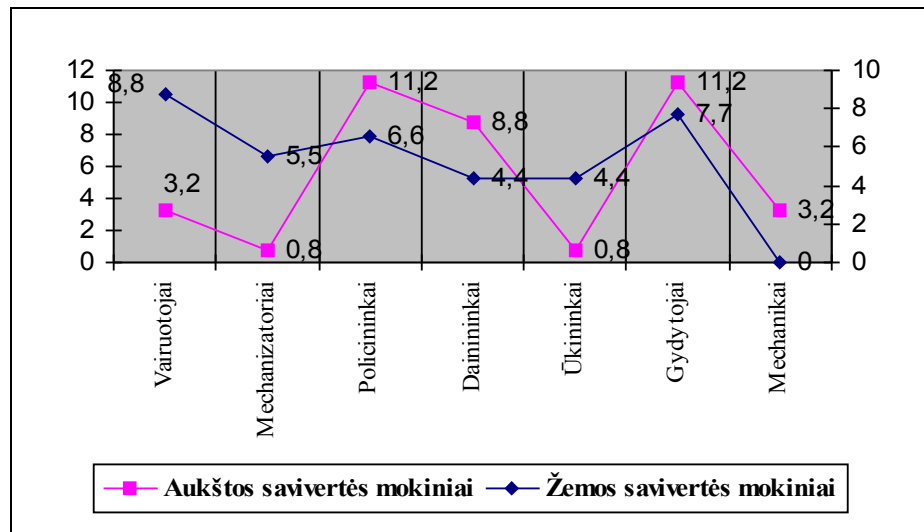
### 3.2. Orientuotas į vaiko ir jo artimosios aplinkos atitikimą profesinis lūkestis

Iš 217 respondentų 37 auga nepilnose šeimose, tai yra 17,1 % visų tyrime

dalyvavusių mokinių. Profesinius mokinių lūkesčius suskirstę pagal tai, pilnose ar nepilnose šeimose jie auga, ir gautam skirstiniui pritaikę  $\chi^2$  kriterijaus testą, nustatome, kad reikšmingumo lygmuo  $p=0,856$ , t.y.,  $p>0,05$  ( $\chi^2=36,87$ ,  $df=47$ ). Tai rodo, kad profesinių lūkesčių skirtumai tarp mokinių, augančių pilnose ir nepilnose šeimose, yra statistiškai nereikšmingi. Kitaip sakant, mokinių profesiniams lūkesčiams jų šeimos sudėtis neturi reikšmės.

Respondentai save priskyrė vienai iš keturių grupių, kurios parodo vaiko savęs vertinimą, jo orientaciją į sėkmę ar nesėkmę. Daugiausia mokinių save priskyrė gerai besimokančiųjų grupei (49,8%), 33,2% mokinių priskyrė save vidutiniškai besimokantiems mokiniams, 7,8% - pirmūnams ir 8,8% mokinių – silpnai besimokantiems.

Profesinių lūkesčių priklausomybė nuo savivertės yra ryški ( $p<0,001$ ;  $\chi^2=235,2$ ;  $df=188$ ): skiriasi mokinių, vertinančių save pozityviai, orientuotų į meistriškumą, ir vertinančių save vidutiniškai ar negatyviai, orientuotų į menkavertiškumą, profesiniai lūkesčiai. Didžiausiais procentiniais dažniais išreikšti lūkesčiai, jų skirtumai pagal mokinių savivertės lygį aiškiai matomi 10 paveiksle.



10 pav. Profesinių lūkesčių priklausomybė nuo respondentų savivertės (proc.)

Profesinius lūkesčius paanalizuokime pagal mokinių savivertės lygį.

1. Aukštos savivertės mokiniai (orientacija į meistriškumą – pirmūnai ir gerai besimokantys mokiniai). Lygindami šios mokinių grupės ir vidutinės ar žemos savivertės mokinių lūkesčius, didžiausius skirtumus gauname tarp lūkesčių ateityje

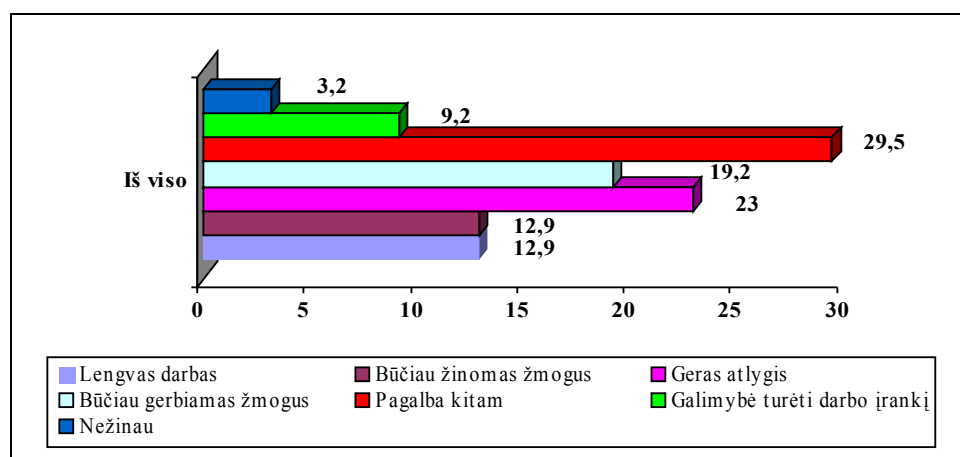
tapti policininkais (skirtumas 4,6%), dainininkais (skirtumas 4,4%), gydytojais (skirtumas 3,5%), mechanikais (skirtumas 3,2%). Tokių lūkesčių daugiau turi aukštos savivertės mokiniai.

2. Vidutinės ar žemos savivertės mokiniai (orientacija į menkavertiškumą – vidutiniškai ir silpnai besimokantys mokiniai). Šios grupės mokiniai daugiau turi lūkesčių ateityje tapti vairuotojais (skirtumas 5,6%), mechanizatoriais (skirtumas 4,7%), ūkininkais (skirtumas 3,71%).

Ankstesniame poskyryje analizavome profesinių lūkesčių motyvus, aptarėme, iš kur pradinio ugdymo pakopos mokiniams kyla aiškus, konkretus profesinis lūkestis. Toks lūkestis, kaip matome, atitinka patį vaiką, jo savivertę – aukštos savivertės mokiniai daugiau turi lūkesčių, kurių siekiant būtina stengtis gerai mokytis, įgyti įvairių gebėjimų (kompetencijų), turėti tam tikrų prigimtinių gabumų. Tokiems lūkesčiams įgyvendinti reikalingos daug didesnės mokinio pastangos. Mažiau pastangų reikia pasiekti tokius lūkesčius, kuriuos turi vidutinės ar žemos savivertės mokiniai.

Anketoje mokinių buvo klausama, kuo jiems patiktų darbas, kurį turi lūkesčių dirbti užaugę. Klausimu siekiama išsiaiškinti, ar profesinių lūkesčių pasirinkimo motyvai kyla iš paties vaiko ar iš jo socialinės aplinkos. Šiuo klausimu gauti duomenys buvo kategorizuoti pagal mokinių gyvenamąją vietą ir lytį. Gautiems skirstiniams pritaikius  $\chi^2$  kriterijaus testą nustatyti reikšmingumo lygmenys tarp šių grupių: miesto - kaimo mokiniai ( $\chi^2=6,72$ ;  $df=6$ ;  $p=0,347$ ) ir mergaitės - berniukai ( $\chi^2=8,42$ ;  $df=6$ ;  $p=0,209$ ). Gauti reikšmingumo lygmenys  $p>0,05$ , todėl tiek pagal gyvenamąją vietą, tiek pagal lytį skirtumai statistiškai nereikšmingi.

Visų pradinukų profesijų patrauklumo šaltinių skirstinį iliustruoja 11 paveikslas.



11 pav. Profesijų patrauklumo šaltiniai (proc.)

Kaip matote 11 paveiksle, daugiausia mokinių (29,5%) nurodo galimybę padėti kitiems. Geras atlygis mokiniams ne tik reikšmingas profesinio lūkesčio pasirinkimo motyvas, bet ir vienas iš profesijos patrauklumo šaltinių (23,0%). Mažiausia mokinių (9,2%) kaip profesijos patrauklumo šaltinį nurodo galimybę turėti norimą darbo įrankį. Nė vienas mokinys, nurodęs šį šaltinį, neparašė, kokį būtent įrankį norėtų turėti (pvz., policininko lazdele, šautuvą). ( $\chi^2=73,74$ ;  $df=6$ ;  $p<0,001$ , todėl skirtumai tarp skirstinio kategorijų laikomi labai ryškiais).

Prisiminus anksčiau aptartus profesinių lūkesčių motyvus, palyginus juos su ką tik minėtais profesijų patrauklumo šaltiniais, galima pastebėti, kad aukščiausius procentinius dažnius gauna tos pačios kategorijos – tai noras būti naudingu ir materialinis atlygis. Pirmuoju atveju mokiniai tiek susitikdami su savo lūkesčiu, tiek tolimoje ateities perspektyvoje save matydami profesiniame vaidmenyje turi reikšmingą kriterijų - padėti kitiems. Pagal jį reikšminga tampa viena ar kita profesija. Ją įgijęs mokinys turi vilčių realizuoti troškimą būti naudingu kitiems. Antruoju atveju toks kriterijus yra materialinis atlygis. Kriterijus mokinių orientuoja į didelio materialinio atlygio profesijas. Tiesa, prisiminkime, kad daugiausiai mokinių turi tokių profesinių lūkesčių (tapti mokytojais, gydytojais, policininkais, statybininkais, pardavėjais, vairuotojais, kirpėjais), kuriuos pasiekę nusiviltų, nes profesijos nėra pelningos. Galime teigti, kad mokinių profesinės žinios yra suformuotos mokinio socialinės aplinkos arba, kaip jau minėjome anksčiau, profesiniai mokinių lūkesčiai atspindi vaiko socialinio gyvenimo lygį.

Kita vertus, profesinių lūkesčių kilmė gali būti ne iš pačios socialinės aplinkos, ne iš socialinės bendruomenės duotybės, bet iš tos bendruomenės lūkesčių. Kitaip sakant, pradinukų profesiniai lūkesčiai kartu yra ir socialinės bendruomenės, kuriai jie atstovauja, lūkesčiai. Tai taip pat simetrinė projekcija: bendruomenės lūkestis tampa vaiko lūkesčiu. Mat mokiniai fiksuoja jiems autoritetinių suaugusiųjų nuomones, norus, o kartais juos priskiria sau kaip tikslą. Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesinius lūkesčius inspiruoja, visų pirma, patys artimiausi žmonės, tėvai. Dauguma tėvų pritaria savo vaikų lūkesčiams (tą tvirtina 30,9% mokinių). Tenka manyti, kad demokratiškai tvarkomose šeimose augantys vaikai turi didesnę galimybę patys rinktis profesinį lūkestį.

Kitiems vaikams (23,0% mokinių) tėvai įteigia, kad jie turi stengtis išsirinkti pelningą profesiją. Orientuodami vaikus į pelningas profesijas, tėvai inspiruoja vieno

iš profesinių lūkesčių motyvų atsiradimą – materialinį atlygį. Užtat mokinių, siejančių profesiją su materialine gerove, daugiausia. Šiuo aspektu Lietuvos visuomenė tvirtai renkasi pragmatizmą.

Pedagoginių stebėjimų duomenimis, mokinių, motyvuotų didelio materialinio atlygio (o jo siekima, kaip matome, inspiruoja mokinio socialinė bendruomenė, pirmiausia – tėvai), profesiniai lūkesčiai labai dinamiški. Tokie mokiniai pamokų metu, kada pristatomos įvairios profesijos ar susitikimuose su įvairių profesijų atstovais, užduoda tą patį klausimą – koks gaunamas darbo užmokestis. Todėl šie mokiniai, vis surasdami pelningesnę profesiją, savaip migruoja nuo vienu lūkesčių prie kitų. Jie ieško maksimalaus materialinio atlygio profesijos, dažnai net nesidomėdami nei darbo sudėtingumu, nei profesijai keliamais reikalavimais. Vadinasi, pradinukų profesinis lūkestis nėra statiškas reiškinys: jis auga, stiprėja arba užgęsta.

Dalis tėvų (16,1%) vaikams teigia, kad prioritetu renkantis profesiją jie turi laikyti savo turimus gabumus, jų atitikimą profesijai keliamiems reikalavimams. Mokinių, augančių šeimoje, kurioje pirma ieškoma vaiko talento, pozityvių charakterio, temperamento savybių, o jų pagrindu ugdomi asmeninę, socialinę kompetenciją laiduojantys gebėjimai, profesiniai lūkesčiai sunkiai pasiduoda dinamikai.

Susisteminti tėvų įtakos mokinių lūkesčiams duomenys pateikiami 8 lentelėje ( $\chi^2=52,17$ ;  $df=5$ ;  $p<0,001$ , tai skirstinio kategorijų skirtumai laikomi labai reikšmingais).

8 lentelė

Tėvų įtakos mokinių profesiniams lūkesčiams turinys (abs. daž. ir proc.)

Eil. Nr.	Įtakos turinys	Absolūtieji dažniai	Procentai
1.	Vaiko norimos profesijos	67	30,9%
2.	Gerai apmokamas darbas	50	23,0%
3.	Profesijos pagal vaiko turimus gabumus	35	16,1%
4.	Profesijos, kurias dirbdamas padėtų kitiems	29	13,4%
5.	Tėvų profesija	22	10,1%
6.	Garbingos profesijos	14	6,5%
	<b>Iš viso</b>	217	100,0%

Kaip matome 8 lentelėje, tėvų įtakos vaikams, o tiksliau, jų profesiniams

lūkesčiams, turinys įvairus. Yra tėvų, akcentuojančių vaikams empatiškumo reikalaujančias profesijas, kurias dirbdamas būtų naudingas kitiems, jiems padėtų (13,4%). Kiti tėvai patys vaikams yra pavyzdžiu: patenkinti savo darbu tėvai patraukia vaikų dėmesį ir taip skatina domėjimąsi jų profesija (10,1%). Mažiausia tėvų (6,5%), kurie skatina galvoti vaikus apie tokias profesijas, kurias įgijęs užsitarnautum aplinkinių pagarbą.

Tėvų įtaka pagal mokinių gyvenamąją vietą, kai ir pagal lytį bei šeimos sudėtį, nėra statistiškai reikšmingi (atitinkamai  $p=0,437$ ,  $p=0,537$ ,  $p=0,327$ , visais atvejais  $p>0,05$ ).

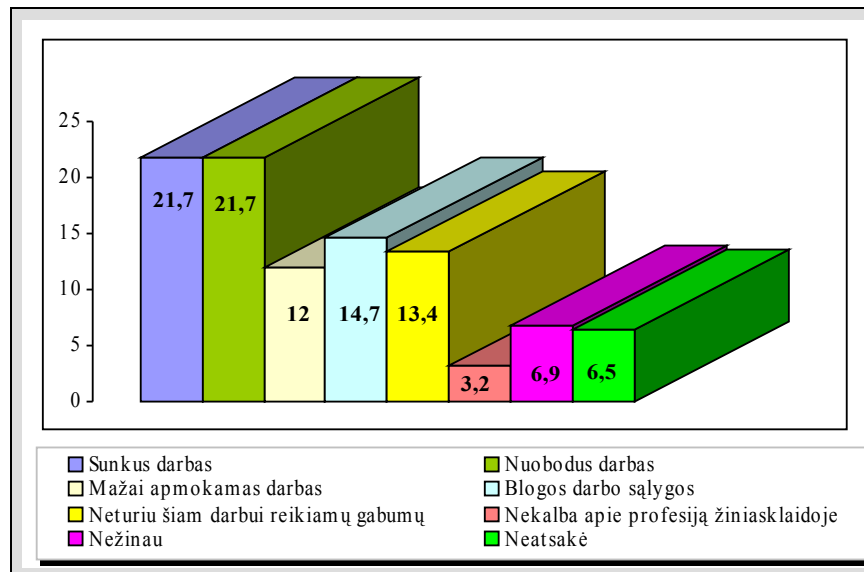
Dalies mokinių profesinis lūkestis sutampa su jų tėvų profesija, t.y., mokiniai nurodytas lūkestis analogiškas dabar dirbamam vieno iš tėvų darbui. Tokių mokinių yra 16,6% ( $\chi^2=96,88$ ;  $df=1$ ;  $p<0,001$ , tai skirstinio kategorijų skirtumai laikomi labai reikšmingais). Mokinius tėvai patraukia vairuotojo (10 abs. daž.), statybininko, pardavėjo (po 4 abs. daž.), mokytojo, veterinaro, vadybininko, pakuotojo (po 2 abs. daž.), mechaniko, policininko, siuvėjo, ūkininko, gydytojo, stomatologo, kirpėjo, karininko, gaisrininko profesijomis.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, pradinukai ne tik turi profesinių lūkesčių, kylančių iš pozityvių socialinės aplinkos pavyzdžių, bet ir įvardija jiems nepatrauklias, neįdomias ar net su atgrasiu, sunkiu darbu susijusias profesijas.

Daugiausia pradinio ugdymo pakopos mokinių nenori būti valytojais (12,0%), gydytojais (11,5%), policininkais (9,7%), šlavėjais (6,9%), šiukšlių surinkėjais (6,5%), stomatologais (6,0%), pardavėjais (4,6%), siuvėjais (4,1%), lakūnais, tualetų valytojais (po 2,8%). Statistiškai labai reikšmingai skiriasi mokiniams nepatrauklios profesijos pagal gyvenamąją vietovę ( $\chi^2=73,22$ ;  $df=39$ ;  $p=0,001$ ) ir reikšmingai skiriasi pagal lytį ( $\chi^2=57,22$ ;  $df=39$ ;  $p=0,03$ , t.y.  $p<0,05$ ). Miesto mokyklų mokiniams nepatraukliausios profesijos yra policininkų (14,8%), gydytojų (11,5%), valytojų, šiukšlių surinkėjų (po 10,7%); kaimo mokyklų mokiniams – valytojų (13,7%), gydytojų (11,6%), siuvėjų (8,4%); mergaitėms – valytojų (21,4%), gydytojų (10,7%), šiukšlių surinkėjų (8,0%), šlavėjų, stomatologų (po 7,1%); berniukams – policininkų (14,3%), gydytojų (12,4%), šlavėjų (6,7%).

Nepatrauklios profesijos mokiniams turi priežastis. Dažniausios jų – nurodomos profesijos žmogus dirba nuobodų, neįdomų darbą ar, kad darbas sunkus (kiekvieną priežastį nurodo po 21,7% mokinių). Kitas nepatrauklių profesijų priežastis matome 12 paveiksle. Nepatrauklių profesijų priežastys statistiškai labai reikšmingos

( $\chi^2=56,88$ ;  $df=7$ ;  $p<0,001$ ).



12 pav. Nepatrauklių profesijų priežastys (proc.)

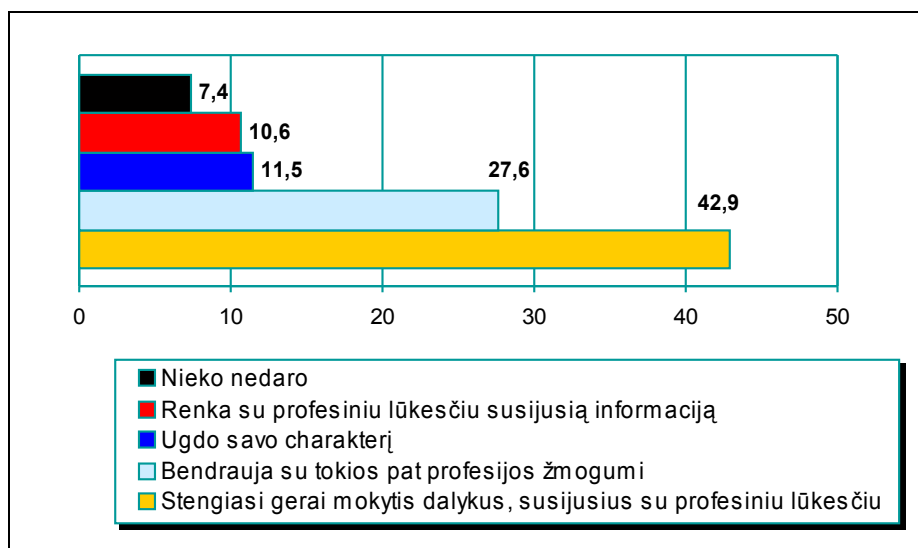
Žiniasklaida, kaip viena iš nepatrauklių profesijų priežasčių, rodo savo ryšį su profesiniais lūkesčiais. Galima prielaida, kad jeigu vaikas tokiu kriterijumi vadovaujasi nurodydamas nepatrauklias profesijas, jis aktualus ir profesiniams lūkesčiams. Taip galima paaiškinti didelius procentinius dažnius, nurodant profesinius lūkesčius ar populiariausias profesijas (dainininkai, policininkai, politikai, krepšininkai ir kt.).

Statistiškai nereikšmingos nepatrauklių profesijų priežastys pagal mokinių gyvenamąją vietą ( $\chi^2=10,21$ ;  $df=7$ ;  $p>0,05$ ) ir lytį ( $\chi^2=13,75$ ;  $df=7$ ;  $p>0,05$ ).

Taigi lūkesčiai gali simetriškai atspindėti tiek socialinių bendruomenių realybę, tiek socialinių bendruomenių lūkesčius. Profesinis lūkestis gali kilti ir iš asimetrijos socialinei bendruomenei: pradinuko lūkestis kyla iš nepatrauklių profesijų, kurios jam tampa tarsi atspirties tašku. Socialiniai gebėjimai mokiniui padeda diferencijuoti profesijas, o kartu ir vertinti socialinės bendruomenės, kurioje jis gyvena, realybę. Iš nepasitenkinimo realybe, noro tolumoje ateities perspektyvoje save matyti gyvenantį kitomis sąlygomis, mokinys save projektuoja asimetriškai socialinei bendruomenei.

### 3.3. Inspiruota profesinių lūkesčių pradinio ugdymo pakopos mokinių veikla

Pradinukų profesiniai lūkesčiai ugdymo prasme tampa reikšmingais, kai motyvuoja mokinių veiklą. Pradinukai ne pamokų metu mėgsta užsiimti įvairia veikla: žaisti (31,8%), žiūrėti televizorių (14,3%), ruošti namų darbus (12,0%), lankyti būrelius (10,1%), skaityti (po 6,9%), sportuoti (5,1%), dainuoti (3,2%), piešti (2,8%), eiti pasivaikščioti (2,3%), bendrauti su draugais (1,8%), šokti (1,4%) (į klausimą neatsakė 8,3% mokinių). Socialiniams pedagogams svarbu, kad mokinių veikla, o ypač mokykloje, neturėtų delinkventinio elgesio bruožų. Daugiausia auklėjimo proceso sėkmės lemia pats mokinys, jo požiūris į mokymąsi. Tyrimo duomenimis, profesinių lūkesčių inspiruota mokinių veikla įvairi (žr. 13 pav.).



13 pav. Profesinių lūkesčių inspiruota veikla (proc.)

Skirstiniui pritaikius  $\chi^2$  kriterijaus testą nustatytas reikšmingumo lygmuo  $p < 0,001$ . Vadinasi, skirstinio kategorijų skirtumai statistiškai labai reikšmingi. Beveik pusė tyrime dalyvavusių mokinių (42,9%) stengiasi mokytis tuos dalykus, kurie bus reikalingi būsimai profesijai. Taigi profesiniai lūkesčiai žadina mokinių žingeidumą, o tuo pačiu aktyvina bendrųjų gebėjimų ugdymą. Tai svarbu besimokančiai visuomenei.

Gauti profesinių lūkesčių inspiruotos veiklos kategorijų įverčiai buvo koreliuojami su mokymosi motyvais. Mokymosi motyvų skirstinį matome 9 lentelėje.

Pradinio ugdymo pakopos mokinių mokymosi motyvai (abs. daž. ir proc.)

Eil. Nr.	Mokymosi motyvai	Absolūtieji dažniai	Procentai
1.	Noriu daug žinoti, įdomu	89	41,0%
2.	Mokausi, kad pasiekčiau profesinį lūkestį	66	30,4%
3.	Noriu būti protingesnis už kitus	30	13,8%
4.	Verčia tėvai, mokytojai	17	7,8%
5.	Visi taip daro	12	5,5%
6.	Neatsakė	3	1,4%
<b>Iš viso</b>		217	99,9%

Tarp profesinių lūkesčių inspiruotos veiklos ir mokymosi motyvų gautas koreliacijos koeficientas  $r = -0,14$  (ryšio tarp kintamųjų stiprumo dydžio skaitinė išraiška). Jis rodo, kad tarp mokinių veiklos, kylančios iš profesinio lūkesčio, ir mokymosi motyvų yra kovariacinis (reiškiantis tarpusavio kintamumą) ryšys. Tarp šių dviejų duomenų grupių gautas reikšmingumo lygmuo  $p = 0,04$ , t.y. reikšmingumo lygmuo  $p < 0,05$ . Tai reiškia, kad tarp minėtų kintamųjų kovariacinis ryšys yra statistiškai reikšmingas. Vadinasi, jei mokiniai turi profesinių lūkesčių, kurie inspiruoja mokomųjų dalykų, reikšmingų būsimai profesijai, mokymąsi, tai maža tikimybė, kad tokių mokinių mokymosi motyvas bus „visi taip daro“.

Taigi padėdami mokiniams susitikti su savo lūkesčiu, skatindami jų aktyvų domėjimąsi viena ar kita profesija, kartu stiprinsime mokymosi motyvaciją. Ir atvirkščiai, mokiniai, kurių mokymosi motyvas yra noras įgyti kuo daugiau žinių ar smalsumas, kartu domėsis veiklomis, susijusiomis su savo profesiniais lūkesčiais. Lūkestis kaip viltingas savirealizacijos laukimas tolimoje perspektyvoje sukelia koki nors veiksmą ar veiklą, ką galima vadinti motyvu.

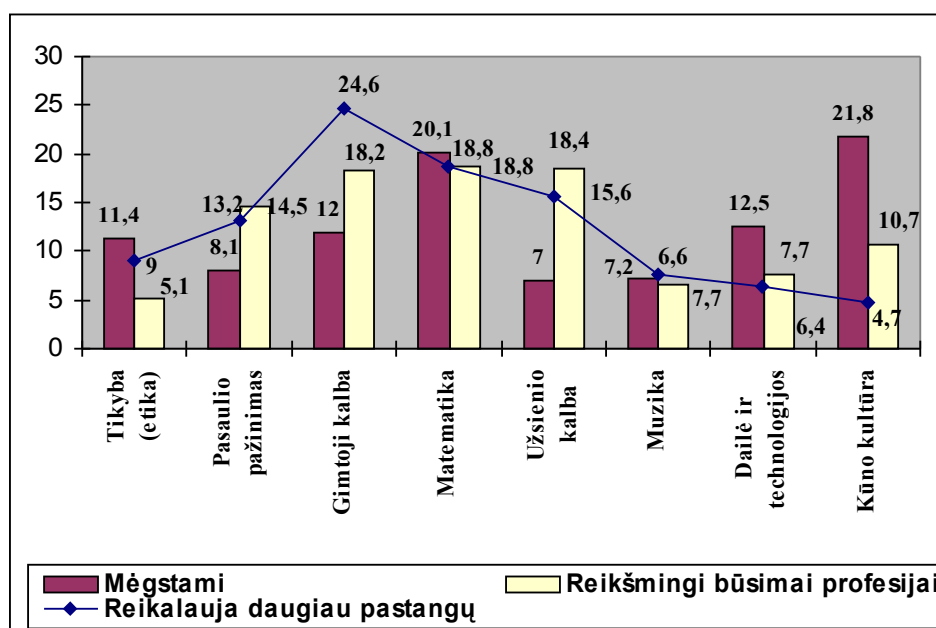
Taigi profesinių lūkesčių sukelta veikla koreliuoja su mokymosi motyvais. Profesinių lūkesčių atspirties taškas, kaip jau aptarėme antrame poskyryje, yra mokiniui nepatrauklios profesijos. Vadinasi, mokinių projekcijos tolimoje ateities perspektyvoje yra dichotomiškos: noriu – nenoriu. Kiekvieno mokinio negatyvus profesijos vertinimas duoda impulsą ieškoti pozityvaus savo profesinio vaidmens. Kuo labiau tokį vaidmenį mokinys įvidina (priskiria sau), tuo didesnė tikimybė, kad atsiras lūkesčio inspiruotas profesinis domėjimasis ar veikla. Nepatrauklios profesijos mokiniams šiuo požiūriu tampa svarbiu veiklos motyvu, o kartu turi reikšmės ir

mokymosi motyvacijai.

Tam, kad išsiaiškintume, ar pradinio ugdymo pakopos mokiniai sieja mokomuosius dalykus su profesiniu lūkesčiu, jų anketoje buvo klausiama: „Kokių mokomųjų dalykų tau labiausia prireiks būsimai profesijai?“. Gautais duomenimis, pradinukai reikšmingiausiais mokomaisiais dalykais laiko matematiką, užsienio kalbą ir gimtąją kalbą ( $\chi^2=84,51$ ;  $df=7$ ;  $p<0,001$  – įverčių skirtumai tarp mokomųjų dalykų statistiškai labai reikšmingi). Pagal savaitinių pamokų skaičių matematika (4-5 pamokos) ir gimtoji kalba (7-8 pamokos) pradinukams yra pagrindiniai mokomieji dalykai.

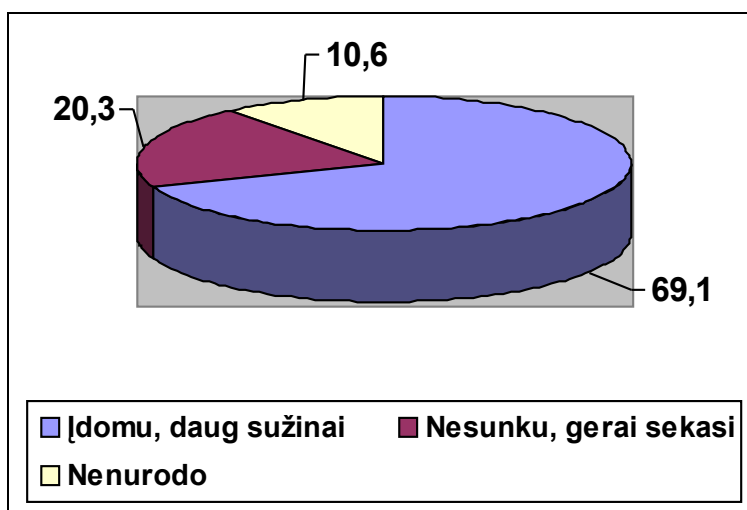
Mokiniams nurodžius, kurios mokomuosius dalykus reikia stengtis mokytis, didžiausius procentinius įverčius gauna tie patys dalykai – gimtoji kalba, matematika, užsienio kalba ( $\chi^2=123,21$ ;  $df=7$ ;  $p<0,001$  – įverčių skirtumai tarp daugiausia pastangų reikalaujančių mokomųjų dalykų statistiškai labai reikšmingi). Visa tai patvirtina, kad tarp profesinių lūkesčių sukeltos veiklos ir tarp mokymosi motyvų yra kovariaciniai ryšiai.

Procentinius dažnius profesijai svarbiausiems ir daugiausiai mokinių pastangų reikalaujantiems mokomiesiems dalykams matome 14 paveiksle. Paveiksle matome pradinukų mėgstamus mokomuosius dalykus ( $\chi^2=117,39$ ;  $df=7$ ;  $p<0,001$  – įverčių skirtumai tarp mėgstamų mokomųjų dalykų statistiškai labai reikšmingi).



14 pav. Pradinukų kontemplyvus skirtingų mokomųjų dalykų vertinimas (proc.)

Mėgstamiausias mokomasis dalykas pradinukams – kūno kultūra. Ši dalyką mokyti mokiniams nereikia daug pastangų. Kiti dalykai prioritetiškai pagal didžiausius procentinius įverčius sekoje rikiuojasi taip: matematika, dailė ir technologijos, gimtoji kalba, tikyba (etika), pasaulio pažinimas, muzika ir užsienio kalba. Verta atkreipti dėmesį į užsienio kalbą – ją mokiniai vertina kaip labai reikšmingą, daugiau pastangų reikalaujantį mokomąjį dalyką. Tačiau šis dalykas gauna mažiausius procentinius įverčius mėgstamų dalykų ranginėje skalėje. Mėgstamus dalykus mokiniai vertina pagal tokius kriterijus: nesunku, gerai sekasi, įdomu, daug sužinai (žr. 15 pav.).



15 pav. Pradinukų mėgstamų mokomųjų dalykų kriterijai (proc.)

Skirstinio alternatyvų skirumai statistiškai labai reikšmingi ( $\chi^2=128,13$ ;  $df=2$ ;  $p<0,001$ ). Taigi mokytojai, norėdami padidinti mokymosi motyvą atskiriems mokymosi dalykams (ypač, kaip rodo tyrimo rezultatai, užsienio kalbai), turi pirmiausia galvoti, kaip mokinius sudominti tuo dalyku, kaip patraukliai pateikti ugdomąją medžiagą.

Vaikystėje turimi lūkesčiai reikšmingi. Dalis mokinių juos įgyvendina. Tą liudija tyrimu gauti duomenys apie respondentų tėvų lūkesčius ir jų realizavimą laiko perspektyvoje. Turimas lūkestis tiek pat turi galimybių būti įgyvendintu, kiek ir neįgyvendintu. Daugiausia respondentų motinų vaikystėje norėjo tapti siuvėjomis (19,8%), mokytojomis (14,7%), gydytojomis (9,5%), pardavėjomis (7,8%), kirpėjomis, dainininkėmis (po 5,2%). Mokinių tėvai turėjo viltingų ketinimų tolimoje

perspektyvoje įgyti vairuotojo (23,8%), mechanizatoriaus (12,9%), statybininko (5,9%), karininko, kunigo, mechaniko ir vadybininko (po 4,0%) profesijas.

Moterų ir vyrų įgyvendintų ir neįgyvendintų lūkesčių skirstinį matome 10 lentelėje.

10 lentelė

Mokinių tėvų įgyvendintų ir neįgyvendintų lūkesčių skirstinys (abs. daž. ir proc.)

Eil. Nr.		Moterys	Vyrai
1.	<b>Įgyvendintų lūkesčių procentiniai dažniai</b>	31,1 %	48,5 %
2.	<b>Įgyvendintų lūkesčių absoliutieji dažniai</b>	36	49
3.	<b>Neįgyvendintų lūkesčių procentiniai dažniai</b>	68,9 %	51,5 %
4.	<b>Neįgyvendintų lūkesčių absoliutieji dažniai</b>	80	52

Kaip matote lentelėje, trečdalis moterų ir beveik pusė vyrų savo profesinius lūkesčius pasiekė. Viltingo profesinio ketinimo realizavimo galimybes padidinsime žinodami profesinių lūkesčių inspiruotos veiklos kovariacinius ryšius su mokymosi motyvais.

Apibendrinant galima tvirtinti, kad pradinėje mokykloje vienas iš svarbiausių pedagoginės veiklos barų – toks mokinių profesinis informavimas ir konsultavimas, kuris koreliuotų su pačių vaikų darbinės veiklos ketinimais ir užtat tarnautų jų mokymosi motyvacijos gerinimui. Tai – ugdymo realybėje suaktualėjusi ir, tenka pripažinti, palyginti mažai gvildenta problema. Kaip parodė tyrimo duomenys, profesiniai pradinukų lūkesčiai gali būti realizuoti. Ugdytojai, padėdami susitikti mokiniams su savo lūkesčiais, sudaro jiems geresnio socialinio gyvenimo sutvarkymo perspektyvos galimybes. Šiandieninėje ugdymo realybėje lūkestis tarnauja mokymosi motyvacijai, o kartu yra socialinių ligų prevencinė priemonė.

## IŠVADOS

Atlikus teorinės medžiagos analizę bei empirinį tyrimą, kuriuo buvo siekiama išnagrinėti pradinukų profesinius lūkesčius, jų poveikį mokymosi motyvacijai bei viltingam gyvenimo tikslo realizavimui, galima suformuluoti tokias išvadas:

1. Teorijoje fiksuotų idėjų intelektualinė transformacija išgrynino žmogaus profesinę raidą socialiniame kontekste. Profesinė raida – visą žmogaus gyvenimą trunkantis procesas. Jau pradinio ugdymo pakopoje sprendžiami profesinio rengimo (ikiprofesinio ugdymo) uždaviniai, kurie kartu yra ir integralios karjeros kompetencijos uždaviniai. Todėl tikslinga numatyti žemesnę profesinio orientavimo tikslinę grupę – pradinio ugdymo pakopos mokinius. Šios ugdymo pakopos mokinių profesinėje raidoje svarbus profesinio lūkesčio atsiradimas. Profesinis lūkestis – asmenybės socialinių lūkesčių dalis, viltingas savirealizacijos laukimas tolimoje perspektyvoje, tikintis sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujama rezultatui (trokštamai profesijai) pasiekti.

2. Remiantis moksline teorine medžiaga, galima daryti išvadą, kad pradinukai savo veiklos, kartu ir mokymosi sėkmes ar nesėkmes sieja ne tik su išorinėmis sąlygomis, bet ir su savo vidiniais psichiniais ypatumais. Tai svarbu ekspektuotiems profesiniams lūkesčiams, o kartu ir mokymosi motyvacijai: turintis lūkestį asmuo tiki sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujama rezultatui (trokštamai profesijai ir geresniam, įdomesniam gyvenimui) pasiekti. Tokį lūkestį, kuris sukelia kokį nors veiksmą ar veiklą, tikslinga vadinti motyvu.

3. Daugiausiai pradinukų nori būti mokytojais, gydytojais, policininkais, dainininkais, statybininkais, pardavėjais, vairuotojais, kirpėjais, krepšininkais, mechanizatoriais, futbolininkais, vadybininkais ir ūkininkais. Ir iš čia – pamatuoti ir nepamatuoti lūkesčiai. Dėl pragmatizmo ir savęs vertinimo ypatumų vieni mokiniai, projektuodami save tolimoje ateities perspektyvoje, pervertina, o kiti neįvertina (pamažina) savo augimo galimybes.

4. Tyrimo duomenys parodė, kad pradinukų profesiniai lūkesčiai yra socialinių bendruomenių, į kurias mokiniai integruojasi, o kartu ir visos šalies

visuomenės socialinio lygio, vis labiau jame įsitvirtinančio pragmatizmo atspindys. Profesinis lūkestis – tai pradinuko dvasinė būseną, kuri liudija, kad jau dabar pradama geresnio negu turimas gyvenimo paieška.

5. Siekdami tolimoje perspektyvoje tapti pelningų profesijų atstovais, jau dabar pradinukai linksta bendrauti su šių profesijų darbuotojais, ugdytis šiai profesijai tinkamą charakterį ir daugiau apie ją žinoti. Tenka manyti, kad profesinis lūkestis skatina gerinti mokymosi rezultatus ir nuteikia nuolatiniam rengimuisi ateities veiklai.

6. Atlikto empirinio tyrimo duomenys patvirtina esminius profesinių lūkesčių skirtumus tarp miesto ir kaimo vaikų, tarp berniukų ir mergaičių. Tačiau nepastebėta skirtumų tarp vaikų iš pilnų ir nepilnų šeimų.

7. Profesinių lūkesčių atsiradimą stipriai inspiruoja pati artimiausia vaiko aplinka, tėvai ir mokytojai. Didelį vaidmenį vaidina masinės komunikacijos priemonės.

8. Tarp mokinių veiklos, kylančios iš profesinio lūkesčio, ir mokymosi motyvų yra kovariacinis (reiškiantis tarpusavio kintamumą) ryšys. Padėdami mokiniams susitikti su savo lūkesčiu, skatindami jų aktyvų domėjimąsi viena ar kita profesija, kartu stipriname jų mokymosi motyvaciją, kas reikšminga daugumai pradinukų ir jų socialinei integracijai. Profesiniai lūkesčiai, nors ir pasižymi ryškia dinamika, vis vien žadina mokinių žingeidumą ir kartu aktyvina jų bendrųjų gebėjimų ugdymą(-si).

## REKOMENDACIJOS

1. Bendrojo lavinimo mokyklai, atsakingai už ikiprofesinį ugdymą, siūloma profesinio orientavimo programas rengti ne tik aukštesniųjų, bet ir žemesniųjų klasių mokiniams. Tokios programos gali būti integruojamos su mokyklos nelankymo, „iškritimo“ iš švietimo sistemos, antramečiavimo ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija. Profesinis orientavimas, kaip prevencinė priemonė, padės mokiniams jau dabar ieškoti geresnio negu turimas gyvenimo perspektyvos.

2. Bendrojo lavinimo mokyklos darbuotojai, teikiantys pradinio ugdymo pakopos mokiniams socialinę pedagoginę pagalbą, turėtų naudoti socialinės integracijos priemonę - ugdyti integralią karjeros kompetenciją. Šios kompetencijos ugdymas užtikrins efektyvesnes socialinių įgūdžių formavimo galimybes.

3. Siekdami gerinti I – IV klasių mokinių mokymosi motyvaciją, pradininių klasių mokytojai turi padėti jiems susitikti su savo profesiniu lūkesčiu. Šiuo tikslu būtų vertinga vieną savaitinę papildomojo ugdymo valandą skirti Pasirengimo karjerai programai, kurią vykdytų klasės mokytojas arba socialinis pedagogas.

4. Pradinių klasių mokytojai turi koreguoti ugdymo procese pasireiškiančius mokinių profesinius lūkesčius dėl ryškiai pastebimo atotrūkio tarp jų interesų ir įgyvendinimo tikrovėje galimybių. Korekcija bus sėkminga, jeigu remsis vaiko sąmonėje esmingu socialinių dispozicijų turiniu. Tokios dispozicijos dėl papildomų motyvacinių stimulų padės pradinukams siekti geresnio mokymosi rezultato.

## LITERATŪRA

1. ADAMONIENĖ, Rima; DAUKILAS, Sigitas ir kt. Profesinio ugdymo pagrindai. Vilnius: Petro ofsetas, 2001. 367 p. ISBN 9986-824-95-8.
2. ANDRIEKIENĖ, Rūta Marija; ANUŽIENĖ, Birutė. Europos šalių šiuolaikinio profesinio rengimo sistemos. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2002. 52p. ISBN 9955-456-81-7.
3. ARENDS, Richard I. Mokomės mokyti. Vilnius: Margi raštai, 1998. 519 p. ISBN 9986-09-179-9.
4. AUGIENĖ, Dalia. Pedagoginės sėkmės situacijos sudarymas ugdant mokinių laimėjimų motyvaciją. Iš: *Pedagogika*, 2001, t. 54, p. 5-11. ISSN 1392-0340.
5. Baltoji knyga: profesinis rengimas. Vilnius: Spauda, 1999. 83 p. ISBN 9986-9343-2-X.
6. BERESNEVIČIENĖ, Danguolė. Diferencijuotas profesinis orientavimas mokykloje: metodinės rekomendacijos / Pedagogikos MTI. Vilnius: PMTI, 1990. 108 p.
7. BĖKŠTA, Arūnas; DIENYS, Vincentas. Mokymosi visą gyvenimą memorandumo aptarimo Lietuvoje ataskaita [interaktyvus]. Vilnius, 2001 [žiūrėta 2006-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.pmmc.lt/PMIT/doc/LLLataskaita.doc>>
8. Bendroji priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programa. Vilnius: LR ŠMM Švietimo aprūpinimo centras, 2002. 43 p. ISBN 9986-03-497-3.
9. BITINAS, Bronislovas. Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija. Vilnius: Kronta, 2004. 255 p. ISBN 9955-595-25-6.
10. BITINAS, Bronislovas. Pedagoginės diagnostikos pagrindai. Vilnius: Parama, 2002. 200 p. ISBN 9955-516-26-7.
11. BITINAS, Bronislovas. Ugdymo filosofijos pagrindai. Vilnius: VPU, 1996. 157 p. ISBN 9986-519-56-X.
12. BITINAS, Bronislovas. Ugdymo tyrimų metodologija. Vilnius: Jošara, 1998. 245p. ISBN 9986-663-06-7 .
13. BUTKIENĖ, Giedrė; KEPALAITĖ, Albina. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai, 1996. 298 p. ISBN 9986-09-116-0.

14. CHARLES, Carol M. Pedagoginio tyrimo įvadas. Vilnius: Alma littera, 1999. 397p. ISBN 9986-02-736-5.
15. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 967 p. ISBN 5-420-01242-1.
16. GAGE, N. L.; BERLINER, D.C. Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma littera, 1994. 623 p. ISBN 9986-02-021-2.
17. GRIGAS, Romualdas. Tautos likimas. Vilnius: Rosma, 1995. 450 p. ISBN 9986-00-067-X.
18. GUČAS, Alfonsas. Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa, 1990. 285 p. ISBN 5-430-00754-4.
19. JAKAVIČIUS, Vytautas. Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998. 159 p. ISBN 9986-505-80-1.
20. JARVIS, Peter. Mokymosi paradoksai. Kaunas: VDU, 2001. 183 p. ISBN 9986-501-73-3.
21. JUODAITYTĖ, Audronė. Vaikystės fenomenas: socialinis - edukacinis aspektas. Šiauliai: ŠU leidykla, 2003. 432 p. ISBN 9986-38-483-4.
22. JOVAIŠA, Leonas. Profesinio orientavimo pedagogika. Kaunas: Šviesa, 1978. 246p.
23. JOVAIŠA, Leonas. Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 1993. 264 p. ISBN 5-430-01871-6.
24. JOVAIŠA, Leonas. Pedagogikos terminai: sutrumpintas leidinys. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 1998. 57 p.
25. JOVAIŠA, Leonas. Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: Agora, 2001. 501 p. ISBN 9986-633-45-1.
26. KARDELIS, Kęstutis. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002. 398 p. ISBN 9986-948-65-7.
27. KREGŽDĖ, Sigitas. Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai. Kaunas: Šviesa, 1988. 144 p. ISBN 5-430-00206-2.
28. KUČINSKIENĖ, Ramutė. Ugdymo karjerai metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003. 229 p. ISBN 9955-585-25-0.
29. KVIESKIENĖ, Giedrė. Pozityvioji socializacija. Vilnius: VPU, 2005. 184 p. ISBN 9955-20-021-9.
30. LAUŽACKAS, Rimantas. Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU, 2005. 332 p. ISBN 9955-12-057-6.

31. LAUŽACKAS, Rimantas. Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas. Kaunas: VDU, 2005. 63 p. ISBN 9955-12-058-4.
32. LAUŽACKAS, Rimantas. Sistemoteorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Kaunas: VDU, 1999. 194 p. ISBN 9986-501-39-3.
33. LAUŽIKAS, Jonas. Rinktiniai raštai. I t. Kaunas: Šviesa, 1993. 479 p. ISBN 5-430-01738-8
34. LEONAVIČIUS, Juozas. Sociologijos žodynas. Vilnius: Academija, 1993. 283 p. ISBN 9986-08-002-9.
35. LUKŠIENĖ, Meilė. Jungtys. Vilnius:Alma littera, 2000. 510p. ISBN 9986-02-915-5.
36. LUOBIKIENĖ, Irena. Sociologija. Kaunas: Technologija, 2000. 188 p. ISBN 9986-13-775-6.
37. MACEINA, Antanas. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1990. 764 p. ISBN 5-430-01066-9.
38. MATULIONIS, Algirdas; MIKŠYS, A. Jaunimo socialinė - profesinė orientacija. Vilnius: Filosofijos, psichologijos ir teisės inst., 1992. .
39. MIKŠYS, A. Šeima kaip profesijos pasirinkimo veiksnys. Iš: Aktualios šeimos ir auklėjimo problemos. Vilnius: Mintis, 1982. p. 156-163.
40. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija [interaktyvus]. Vilnius, 2004 [žiūrėta 2005-10-10]. Prieiga per internetą: <[http://www.smm.lt/veiklos\\_planai\\_ir\\_programos/docs/GALUTINE%20LLL%20strategija.doc](http://www.smm.lt/veiklos_planai_ir_programos/docs/GALUTINE%20LLL%20strategija.doc)>
41. MORKŪNIENĖ, Jūratė. Humanizmas. Filosofinės teorijos metmenys. Vilnius: Baltic ECO, 1995. 191 p. ISBN 9986-516-02-1.
42. PETRAUSKAITĖ, Ramutė. Psichopedagogika profesijos pasirinkimui. Vilnius: Žodynas, 1996. 140 p. ISBN 9986-465-27-3.
43. Pradinio ugdymo programa (projektas) [interaktyvus]. Vilnius, 2005. 95 p. [žiūrėta 2006-01-08]. Prieiga per internetą: <[http://www.smm.lt/veiklos\\_planai\\_ir\\_programos/docs/projektai/PRADINIO%20UGDYMO%20PROGRAMA.doc](http://www.smm.lt/veiklos_planai_ir_programos/docs/projektai/PRADINIO%20UGDYMO%20PROGRAMA.doc)>
44. Profesinio orientavimo strategija [interaktyvus]. Vilnius, 2003 [žiūrėta 2005-12-07]. Prieiga per internetą <[http://www.smm.lt/veiklos\\_planai\\_ir\\_programos/docs/strategija\\_40119.doc](http://www.smm.lt/veiklos_planai_ir_programos/docs/strategija_40119.doc)>
45. PUKĖNAS, Kazimieras. Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa [interaktyvus]. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2005. 289 p. [žiūrėta 2006-04-12]. ISBN 9955-622-18-0. Prieiga per internetą <<http://www.lkka.lt/>>

pask/pukenas/KnygaSPSS\_Pukeno.pdf>

46. RAJECKAS, Vladas. Apie mokinių teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymą. Iš: *Pedagogika*, 1997, t. 34, p. 94-103. ISSN 1392-0340.
47. RUPŠIENĖ, Liuda; ANDRIUKONIENĖ, Jolanta. Pradinių klasių nenoro mokytis atribucija. Iš: *Pedagogika*, 2002, t. 62, p. 57-61. ISSN 1392-0340.
48. SAKALAS, Algimantas; ŠALČIUS, Algirdas. Karjeros valdymas. Kaunas: Technologija, 1997. 111 p. ISBN 9986-13-606-7.
49. SCHOLL, Richard W. Motivational processes – Expectancy Theory [interaktyvus]. University of Rhode Island, 2002 [žiūrėta 2005-12-03]. Prieiga per internetą <<http://www.cba.uri.edu/scholl/Notes/MotivationExpectancy.html>>
50. STANIŠAUSKIENĖ, Vilija. Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai. Kaunas: Technologija, 2004. 170 p. ISBN 9955-09-721-3.
51. Sporto terminų žodynas. Sudarė S. Stonkus. Tomas 1. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros institutas, 1996. 675 p. ISBN 9986-569-25-7.
52. ŠALKKAUSKIS, Stasys. Pedagoginiai raštai. Pedagoginės studijos. 1 knyga. Vilnius: Leidybos centras, 1992. 439 p.
53. Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strategijos nuostatos, 2003-2012 metai: projektas. Vilnius: Spauda, 2002. 174 p.
54. TARGAMADŽĖ, Vilija. Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektai. Kaunas: Technologija, 1999. 216 p. ISBN 9986-13-691-1.
55. TIDIKIS, Rimantas. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. 626 p. ISBN 9955-563-26-5.
56. VAITKEVIČIUS, Juozas. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egalda, 1995. 307 p. ISBN 9986-522-02-1.
57. VROOM, Victor. Work and Motivation [interaktyvus]. 1964 [žiūrėta 2006-02-13]. Prieiga per internetą <<http://choo.fis.utoronto.ca/fis/courses/lis1230/lis1230sharma/motive6.htm>>
58. ZALESKIENĖ, Irena. Pilietinio ugdymo socialinė dimensija. Vilnius: Regioninis pilietinės edukacijos centras, 2004. 183 p. ISBN 99559593-4-7.
59. ŽUKAUSKIENĖ, Rita. Raidos psichologija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. 364 p. ISBN 9986-09-092-X.

## SANTRAUKA

Žmogaus profesinė raida socialiniame kontekste – visą jo gyvenimą trunkantis procesas. Pradinio ugdymo pakopoje sprendžiami profesinio rengimo (iki profesinio ugdymo) uždaviniai, todėl šios pakopos mokiniai gali būti laikomi žemesne profesinio orientavimo tiksline grupe. Šios ugdymo pakopos mokiniams, kurie projektuoja save tolimoje perspektyvoje, kyla profesinių lūkesčių. Profesiniai lūkesčiai – svarbus socialinio asmenybės subrendimo parametras. Tai asmenybės socialinių lūkesčių dalis, viltingas savirealizacijos laukimas tolimoje perspektyvoje, tikintis sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujama rezultatui (trokštamai profesijai) pasiekti.

Profesinių lūkesčių turinys priklauso nuo intelekto, gyvenimo patirties ir išsiauklėjimo (viskas drauge reiškia asmens socializacijos lygmenį). Juos ryškiai inspiruoja mokinį supanti socialinė aplinka (bendruomeninis gyvenimas), tėvų ir kitų artimų žmonių dirbamas darbas ir jame patiriami išgyvenimai, masinė komunikacija, o ypač TV, rodanti išskirtinį dėmesį politikams, verslininkams, meno ir sporto žvaigždėms.

Atlikto empirinio tyrimo duomenys patvirtina esminius profesinių lūkesčių skirtumus tarp miesto ir kaimo vaikų, tarp berniukų ir mergaičių. Tačiau nepastebėta skirtumų tarp vaikų iš pilnų ir nepilnų šeimų. Daugiausiai pradinukų nori būti mokytojais, gydytojais, policininkais, dainininkais, statybininkais, pardavėjais, vairuotojais, kirpėjais, krepšininkais, mechanizatoriais, futbolininkais, vadybininkais ir ūkininkais.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pradinukų profesiniai lūkesčiai priklauso ir nuo vidinių veiksnių, tarp kurių svarbiausi – prigimtinė vaiko galia, anksti pasireiškiantys gebėjimai kuriai nors veiklos sričiai, ryškėjantis charakterio tvirtumas. Profesiniuose lūkesčiuose atsispindi socialinių bendruomenių, į kurias mokiniai integruojasi, o kartu ir visos šalies visuomenės socialinis lygis, vis labiau jame įsitvirtinantis pragmatizmas. Lūkesčiai šiame kontekste liudija, kad jau dabar pradėdama geresnio negu turimas gyvenimo paieška, jie skatina gerinti mokymosi rezultatus ir nuteikia nuolatiniam rengimuisi ateities veiklai. Turintis lūkestį asmuo tiki sėkmingai atlikti veiksmus, reikalingus pageidaujama rezultatui (trokštamai profesijai)

ir geresniam, įdomesniam gyvenimui) pasiekti. Tokį lūkestį, kuris sukelia koki nors veiksmą ar veiklą, tikslinga vadinti motyvu.

Mokymo procese pasireiškiančius profesinius lūkesčius svarbu koreguoti dėl ryškiai pastebimo atotrūkio tarp pradinukų interesų ir jų įgyvendinimo tikrovėje galimybių. Tokios korekcijos metu tarp visų profesinių lūkesčių indikatorių pastebimi kovariaciniai (reiškiantys tarpusavio kintamumą) ryšiai, priklausantys nuo pradinukų socialinės sąmonės turinio, o ypač ankstyvo socialinio kryptingumo. Pedagoginė korekcija tada sėkminga, kai neskubama sugriauti vaiko sąmonėje esmingą socialinių dispozicijų turinį. Mat tokios dispozicijos žadina mokinių žingeidumą ir kartu aktyvina jų bendrųjų gebėjimų ugdymą(-si), dėl papildomų motyvacinių stimulų padeda pradinukams siekti geresnio mokymosi rezultatų.

## SUMMARY

Professional development of a man in a social content is like a process that lasts all his life. There are tasks that are solved in a primary level. That is why pupils of this level are considered to be as a lower professional orientation purposive group. Pupils of this educational level project themselves in a distance perspective and they have professional expectations. A professional expectation is a very important parameter of a social maturity. This is a part of social expectation of a person, a hopeful expectancy of self-realization in a distant perspective. People hope to perform actions that help to reach a goal (a desired occupation).

The content of professional expectation depends on mentality, experience and politeness. They are inspired by a social environment, which surrounds a pupil, their parents' and close people's profession, mass and media, and especially TV that pays a special attention to politicians, businesspersons, stars of art and sport.

The facts of the empirical research confirm basic differences of professional expectation between children of a village and a city, between boys and girls. However, there were no differences between children of a full and partial family. Mostly primary pupils are going to be teachers, doctors, police officers, singers, builders, shop assistants, drivers, hairdressers, basketball players, mechanics, football players, managers and farmers.

The facts of the research revealed that professional expectations of primary pupils depend on inward actions. There are the main actions: a natural power of a child, early abilities that belong to a particular preserve, the strength of a character. There are social communities, a social level of a society in professional expectations. Expectations testify that pupils try to find a better life and they seek to improve the results of their studies. A person, who has an expectation, believes to perform actions successfully in order to seek their goal. This expectation can be called a motive.

It is very important to correct professional expectations in a teaching process, as there is the gap between pupils' interests and realization opportunities. There are relations of interchangeability that depend on pupils' social sense content. Pedagogical correction is successful when the basic content of a social disposition is not destroyed immediately. Such dispositions awake pupils' interests and activate the general



- kuriam turi reikiamų gabumų,  kurią pats norėsi dirbti.

**9. Ką tu jau dabar darai, kad ateity galėtum dirbti norimą darbą?**

- bendrauji su tokios pat profesijos žmogumi,  ug dai savo charakterį,  
 renki informaciją apie norimą profesiją spaudoje,  nieko nedarai.  
 stengiesi gerai mokytis su būsima profesija  
susijusius dalykus,

**10. Kuriuo žodžiu pavadintum savo svajonę apie būsimą profesiją?**

- lūkestis,  viltis,  ketinimas,  nesupratau nė vieno jų prasmės.

11. **Kaip manai, kokia populiariausia profesija Lietuvoje?** .....

.....

12. **Kaip manai, kokia populiariausia profesija pasaulyje?** .....

.....

13. **Kokio darbo nenorėtum dirbti užaugęs?** .....

.....

**14. Kodėl nenorėtum šio darbo?**

- jį dirbti reikia daug jėgų,  neturi šiam darbui reikiamų gabumų,  
 jis nuobodus,  apie jį nekalba televizijos laidose,  
 tai mažai apmokamas darbas,  nežinai.  
 blogos šio darbo sąlygos,

**15. Kokius dalykus tau labiausiai patinka mokytis mokykloje?** (pažymėk tris atsakymus):

- tikyba (etika),  matematika,  dailė ir technologijos,  
 pasaulio pažinimas,  užsienio kalba,  kūno kultūra.  
 lietuvių kalba,  muzika,

**16. Kodėl jie tau patinka?** .....

**17. Kodėl tu mokaisi?**

- noriu daug žinoti,  verčia tėveliai (seneliai ir kt.),  
 verčia mokytoja,  noriu būti protingesnis už kitus,  
 mokytis reikia todėl, kad galėtum būti tuo,  visi taip daro,  
kuo nori,  įdomu.

**18. Kokius dalykus mokykloje tau reikia stengtis mokytis?**

- tikyba (etika),  matematika,  dailė ir technologijos,

- pasaulio pažinimas,                       užsienio kalba,                       kūno kultūra.  
 lietuvių kalba,                       muzika,

**19. Kurių mokomųjų dalykų tau labiausiai prireiks būsimai profesijai?**

- tikyba (etika),                       matematika,                       dailė ir technologijos,  
 pasaulio pažinimas,                       užsienio kalba,                       kūno kultūra.  
 lietuvių kalba,                       muzika,

**20. Ką mėgsti veikti po pamokų? .....**

**21. Kuo dirba tavo motina? .....**

**22. Kuo dirba tavo tėvas? .....**

**23. Kuo vaikystėje svajojo tapti tavo motina? .....**

**24. Ar išsipildė jos svajonė?                       taip,                       ne.**

**24. Kuo vaikystėje svajojo tapti tavo tėvas? .....**

**25. Ar išsipildė jo svajonė?                       taip,                       ne.**